

Slobodan ČAČE

Ante Starčevića 8

HR-23000 Zadar

scace1946@gmail.com

UDK: 902(398Liburnija):316.47

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Primljeno:

17. kolovoza 2015.

Received:

NAPOMENE O ODNOSIMA MEĐU LIBURNSKIM ZAJEDNICAMA

NOTES ON THE RELATIONS BETWEEN THE LIBURNIAN COMMUNITIES

Apstrakt

Malobrojni su i fragmentarni podaci o odnosima koji su vladali među liburnskim zajednicama, kako u predrimsko, tako i na početku rimskog razdoblja. Zahvaljujući nizu novijih prinosi, a napose zahvaljujući novijim arheološkim rezultatima, otvaraju se mogućnosti novim pristupima pojedinih otvorenih pitanja. U ovom prilogu razmatra se pet takvih pitanja.

(1) Ideja o navodnoj liburnskoj dodekapolitiji, kako se ističe, temelji se na pogrešnom tumačenju poznatog Plinijevog mjesta (Liburnorum civitates XIII: 3, 139).

(2) Poznati grčki natpis iz Starog Grada na Hvaru (CIG II, p. 986, N. 1837c) bilježi pobjedu Farana nad Jadasinima i saveznicima.

Abstract

Information on relations between the Liburnian communities, in pre-Roman period and at the beginning of the Roman period, are scarce and incomplete. Possibilities of new approach to certain open questions were opened due to a series of new insights, and particularly owing to recent archaeological results.

(1) Idea on the alleged Liburnian dodecapolis is based on incorrect interpretation of known citation from Pliny (Liburnorum civitates XIII: 3, 139).

(2) Famous Greek inscription from Stari Grad on the island of Hvar (CIG II, p. 986, N. 1837c) notes victory of the Pharians over Iadasini and the allies. Reasons are offered to

Dokazuje se da je i nadalje daleko najuvjerljivija interpretacija prema kojoj su tamo spomenuti Iadasinoi Liburni sa središtem u Jaderu (Zadar).

(3) U sklopu nejasnoća i otvorenih pitanja glede položaja pojedinih zajednica, pa tako i liburnskih, pod Rimskom Republikom oko sredine 1. st. pr. Kr., i dalje se javlja pitanje tumačenja spomena zajednice Ia]dastin[oi na grčkom natpisu iz Salone RDGE 24 iz 56. g. pr. Kr. Ovdje se iznova zalaže za to da je kontekst spomena takav da ova zajednica ipak moraju biti Liburni iz Jadera.

(4) Nastoji se pokazati da bi se Apijanovu vijest o Oktavijanovu oduzimanju brodova Liburnima 35. g. pr. Kr. mogla i šire tumačiti, to jest kao znak ukidanja dotadašnjeg statusa Liburna kao cjeline (saveza) u odnosu na Rim.

(5) U dijelovima teksta koji se pripisuje vrelu starijem od odlomaka zasnovanih na oficijelnim izvorima za ustroj provincije Dalmacije u 1. st. po Kr. Plinije spominje oblasti primorskog Ilirika (Liburnia, Iapudia, Dalmatia). Nastoji se pokazati da su te oblasti dio ustroja provincije Illyricum koja je i formalno ustrojena najkasnije 27. g. pr. Kr. i potrajala do uspostave provincije Dalmacije (i Panonije).

Ključne riječi: Liburni, Iader, Grci u srednjoj Dalmaciji, liburnske općine, središnja naselja, dominacija Rimske Republike, provincia Illyricum

support interpretation which proposes that mentioned Iadasinoi are Liburnians with center in Iader.

(3) In relation to open questions and obscurities concerning position of certain communities including the Liburnian ones under the Roman Republic in the mid-1st century BC, there is still question of interpretation of mentioning of the community of Ia]dastin[oi on the Greek inscription from Salona RDGE 24 from 56 BC. Here it is stated once more that context of the mention is such that this community had to refer to the Liburnians from Iader.

(4) An attempt was made to show that Appian's information on Octavian's confiscation of the Liburnian ships in 35 BC might be interpreted more broadly, as a sign of abolishing previous status of the Liburnians as an entity (alliance) in relation to Rome.

(5) In segments of the text which is ascribed to a source older than passages based on official sources for the constitution of the province of Dalmatia in the 1st century BC, Pliny mentions regions of the coastal Illyricum (Liburnia, Iapudia, Dalmatia). It is explained that these regions were a part of the structure of the province of Illyricum which was organized formally in 27 BC at the latest and it lasted until the province of Dalmatia (and Pannonia) were established.

Keywords: Liburnians, Iader, Greeks in central Dalmatia, Liburnian municipalities, central settlements, dominance of the Roman Republic, provincia Illyricum

Posve su rijetke vijesti o odnosima koji su vladali među liburnskim zajednicama prije uklapanja Liburnije u rimsku provinciju. No i te rijetke vijesti zapravo ne sadrže izravnijih svjedočenja, već jedino, uz dužan oprez, mogu poslužiti u proučavanjima ove problematike. Po svemu sudeći, glavni razlog je poznata činjenica da ni jedna epizoda u kojoj bi se Liburni sučelili s nekim drugim entitetom, osobito s Rimljanima, nije posebno prikazana u sačuvanim antičkim tekstovima. U onim rijetkim spomenima takvih prilika tek uzgredno se spominju okolnosti kada je do takvih sučeljavanja dolazilo, ali je uistinu sve to premalo i gotovo obeshrabrujuće. Prema općenito prihvaćenoj procjeni, zacijelo jest postojao neki savez koji je mogao obuhvatiti barem veći dio liburnskih zajednica. Uz to se vjeruje da taj savez nije bio osobito čvrst, te da je, štoviše, na odnose unutar Liburnije od kraja 2. st. pr. Kr. uvelike utjecao Rim.

Odnose među liburnskim zajednicama bitno je uvjetovao liburnski opći razvoj, više ili manje različit u odnosu na ostatak Ilirika. Od samih početaka željeznog doba pratimo oblikovanje teritorijalnih zajednica (općina), sa središnjim naseljima koja će do posljednjih stoljeća stare ere poprimiti proto-urbana ili urbana svojstva. Tu se pak, barem

There is little information about the relations between the Liburnian communities before Liburnia was incorporated into a Roman province. Even these scanty information do not contain any direct testimonies but they can only be used with due caution in study of these problems. Main reason is that none of the episodes in which the Liburnians were confronted with some other entity, particularly the Romans, was not represented in preserved ancient texts. In rare records of such occasions, circumstances when these conflicts happened are mentioned only by the way, but even these information are too limited and almost discouraging. According to generally accepted assessment, there probably was some kind of alliance which could have encompassed at least bigger part of the Liburnian communities. General belief is that this alliance was not very firm and that relations in Liburnia from the end of the 2nd century were under strong influence of Rome.

Relations between the Liburnian communities were determined to a great degree by general Liburnian development, differing more or less from the rest of Illyricum. From the beginning of the Iron Age we can trace formation of territorial communities, with central settlements which will get proto-urban or urban characteristics by the last

prividno, javlja paradoks: dok je u pogledu kulture, razmijene s vanjskim svijetom, pa i antroponimije osobito južniji dio Liburnije izrazito homogena cjelina, iz raspoloživih vrela nema znakova analognog političkog jedinstva. Ili, kako je jednom primijetio M. Suić, “Liburni su, za razliku od Delmata i mnogih drugih iliričkih naroda, koji su imali jednu središnju etnarhiju, sastavljenu od aristokratskih (spočetka rodovskih) prvaka (*principes*), upravo bili nesposobni da formiraju zajedničku centralnu vlast i zajedničku vojsku.”¹

Istina je da je vodeću ulogu trajno imao Jader, koji je sudeći po ostacima naselja, bio i najveće središte od početka željeznog doba, a u kasnom razdoblju, kako se čini, njegov teritorij višestruko nadmašava teritorij bilo koje druge liburnske zajednice. Uostalom, za tu vodeću ulogu postoji i natpisna potvrda iz 4. st. pr. Kr. (v. niže). Ostaje nejasno kako se artikulira utjecaj Jadera u kasnijem razdoblju, posebno nakon što je Liburnija došla pod okrilje rimske republike.

Ne bi trebalo podcjenjivati ni vojnu snagu Liburna. Dobro je poznato da su raspolagali prilično jakim ratnim brodom. Što se tiče kopnenih snaga, napose južni Liburni doista nisu bili dovoljno jaki da odmjeravaju snage s Delmatima, no pri tom valja uzimati u obzir i činjenicu da ni Delmati nisu raspolagali silom koja bi mogla ozbiljno ugroziti Liburniju. Samo u istočnijem dijelu južnoj Liburnije, pojasu izloženom delmatском napadu, nalazi se barem desetak dobro

centuries BC. This might seem paradoxical: Liburnia, and its southern part in particular, is a very homogenous whole regarding culture, exchange with outer world and anthroponymy but in available sources there are no signs of analogous political unity. Or as M. Suić noticed: “The Liburnians as opposed to the Delmatae and many other Illyrian populations, had a central ethnarchy consisting of aristocratic (in the beginning tribal) leaders (*principes*), but they were incapable of forming common central power and joint army.”¹

Iader constantly had the leading role. Judging from the settlement remains, Iader was the largest center from the beginning of the Iron Age, and in the later period, as it seems, its territory was several times bigger than of any other Liburnian community. There is also a confirmation of the leading role of Iader in an inscription from the 4th century (see below). It remains unclear how impact of Iader was articulated in later period particularly after Liburnia came under protectorate of the Roman Republic.

We should not underestimate military strength of the Liburnians. It is known that they had quite strong war fleet. As for land forces, southern Liburnians in particular were not strong enough to fight with the Delmatae but we also have to keep in mind that the Delmatae could not jeopardize Liburnia. Only in the eastern part of southern Liburnia which was exposed to the Delmatian attacks, there are at least ten well-fortified spots some of which demanded difficult and risky sieges,

¹ M. SUIĆ, 1992, 56, bilj. 5.

¹ M. SUIĆ, 1993, 56, note 5.

utvrđenih mjesta, od kojih su neka, napose Varvarija, zahtijevala ozbiljnu, dakle tešku i rizičnu opsadu. Stječe se dojam da su Liburni, uz suradnju u slučaju veće opasnosti, mogli učinkovito braniti svoje područje. U tom pogledu, naposljetku, Liburnija, čak i kad ju svedemo na "izvornu" ili južnu, sasvim uspješno ne samo odolijeva nego i napreduje upravo tijekom kasnog razdoblja (4.-1. st. pr. Kr.), razdoblja kada su i opasnosti iz okruženja potencijalno bile razmjerno veće.

U ovom prilogu razmatram samo neke aspekte odnosa među liburnskim zajednicama, sa zaključnim osvrtom na problem uklapanja Liburnije u provinciju Ilirik.

1. Liburnska dodekapolitija

Prilično je rašireno mišljenje da se kod Liburna sve do početaka povijesnog doba održale određene predaje koje vuku podrijetlo iz daleke prošlosti te da su one kao važni vidovi kulture znatno utjecale na ukupni liburnski razvoj. Ovdje spada i tvrdnja da je kod Liburna postojao svojevrsni sustav uređenja među zajednicama u okviru "dodekapolitije". Za ovo je zaslužan M. Suić u svojim ranim priložima posvećenim mediteranskoj baštini Liburna i Ilira općenito.² Nakon spomena u nekoliko radova koji su uslijedili, u knjizi posvećenoj antičkom Zadru 1981. Suić je istu misao uklopio u svoju viziju organizacije liburnskih zajednica:

"Moguće je pretpostaviti da su te liburnske zajednice, s nesumnjivim osjećajem pripadnosti jednoj široj, posve definiranoj

particularly Varvaria. We get the impression that the Liburnians in cooperation could have efficiently protected their region in case of great danger. Finally, in that respect, even if reduced to the "original" region or southern Liburnia, it successfully not only withstood attacks but also prospered in the late period (4th-1st century BC), when dangers from the surroundings were possibly bigger.

In this work I will consider some aspects of relations between the Liburnian communities, with concluding review of the problem of incorporating Liburnia in the province of Illyricum.

1. Liburnian dodecapolis

There is a widespread opinion that the Liburnians kept certain traditions from distant past and that they affected significantly entire Liburnian development as important cultural aspects. One of such traditions was a kind of system of structure among the communities within "dodecapolis". M. Suić proposed this thesis in his early works dealing with Mediterranean heritage of the Liburnians and the Illyrians in general.² After mentioning it in several works which followed, in 1981 M. Suić incorporated this idea into his vision of organization of the Liburnian communities in his book about Zadar in antiquity:

"We can assume that these Liburnian communities, with definite feeling of belonging to a wider, completely defined whole in ethnic, linguistic and cultural

---

² M. SUIĆ 1952; 1962-3 (1966).

---

² M. SUIĆ 1952; 1962-3 (1966).

celini u etničkom, jezičnom i kulturnom pogledu, bile u međusobnom odnosu 'konfederacije', slično sistemu kakav je postojao npr. kod starih Etruščana. Takvo mišljenje je opravdano kad se uoči da su i Liburni bili konstituirani u sistemu tzv. 'tetrapolitije' (saveza skupine širih zajednica), odnosno 'dodekapolitija' saveza od dvanaest užih zajednica). Taj sustav se susreće i drugdje u nekih naroda Mediterana koji su u većoj mjeri sačuvali odlike predetničkog supstrata, pa i u nekim grčkim plemenima, gdje *tetrapolis* označuje zajednicu podijeljenu na četiri dijela, od kojih se svaki sastoji od tri manja, po čemu se i govori o 'dodekapolitiji' (*dódeka* grčki: dvanaest, *politeia* gradska zajednica). U Liburna bi to bio još jedan relikst stare mediteranske baštine, koja se očituje i na drugim poljima."³

Suić tezu potkrepljuje Hekatejevom spomenom Hitmita (Ἰθμίται u Stjepana Bizantinca s.v.) "u čijem imenu lingvisti vide korijen sa značenjem 'četiri' (*huth*)". Navest će dalje da su Liburni, koji su po Strabonu dosegli do Krfa – Korkire, homerske Sherije, ondje mogli naići na ustroj spomenut u Odiseji (8, 380 i d.) "gdje otokom vlada dvanaest bazileja, a Alkinoid im je svima na čelu". Slično se nalazi kod apulskih Mesapijaca i Peucetija. Suić napokon donosi i Vergilijeve stihove iz Enejide (10, 202), gdje se za Etruščane kaže *gens illi triplex, populi sub gente quaterni* ("do tri su naroda ondje, sa četiri općine svaki").⁴

³ M. SUIĆ, 1981, 108.

⁴ Prijevod B. Klaića: Vergilije, *Eneida*, Zagreb, 1970, 258.

terms, belonged to a 'confederation', similar to a system which was used by the old Etruscans for instance. Such opinion is justified if we notice that the Liburnians were constituted in a system of 'tetrapolis' (association of groups of wider communities), i.e. "dodecapolis of associations consisting of twelve smaller communities). This system can be found in some other populations on the Mediterranean which retained characteristics of pre-ethnic substrate to a greater extent, and also in some Greek tribes in which *tetrapolis* stands for a community divided in four parts, each of which consists of three smaller parts – therefrom "dodecapolis" (*dódeka* Greek: twelve, *politeia* city community). In the Liburnians it would be another relic of the old Mediterranean heritage which is also reflected in other fields."³

Suić supports his thesis with Hecataeus' mention of the Hythmitae (Ἰθμίται in Stephen of Byzantium s.v.) "in whose name linguists recognize a root meaning 'four' (*huth*)". He also mentions that the Liburnians who reached Corfu-Corcyra, Homeric Scheria according to Strabo, may have found system mentioned in the Odyssey (8, 380 ff.) "where twelve basileis ruled the island, headed by Alcinous." Similar situation can be found in the Apulian Messapians and Peucetians. Finally Suić presents Virgil's verses from Aeneid (10, 202) where he says for the Etruscans *gens illi triplex, populi sub gente quaterni*

³ M. SUIĆ, 1981, 108.

Premda su ova Suićeva razmišljanja imala slabog odjeka, dok ih češće nalazimo u popularnijim tekstovima, u novije vrijeme i na internetu. Ovdje valja spomenuti prihvaćanje A. Stipčevića i M. Zaninovića.⁵

U stvari je čitavo tumačenje posve promašeno. Ključno značenje ima Plinijev navod. Suić donosi: "Plinije donosi da je u Liburna bilo četrnaest zajednica [u bilješci slijedi Plinijevo mjesto, 3, 139; op. S. Č.]. Time je zacijelo potvrđena tradicija o postojanju utvrđenog broja zajednica (*populus*) u Liburna, koje Plinije naziva *civitates Liburnorum*, bez obzira što to u njegovo vrijeme nije bio broj XII odnosno XIII (dvanaest plus jedan hegemon). Podaci iz starih pisaca pokazuju da su Liburni sačuvali i neke druge karakteristike naslijeđene iz starijih perioda, osobito poseban položaj žene u društvu, s time u vezi specifične ženske kultove i dr., o čemu domala".⁶

No što zapravo donosi Plinije? U prikazu rimske Dalmacije, najprije s njenim sjeverozapadnim dijelom – skardonitanskim sudbenim okružjem (*conventus Scardonitanus*) – Plinijev opis počinje ovako:

"there are three populations there, with four municipalities each".⁴

Although these Suić's observations did not get much attention, we can find them in popular texts, and recently on the internet. We need to mention that A. Stipčević and M. Zaninović accepted this thesis.⁵

Actually the entire interpretation is misplaced. Pliny's citation is crucial. Suić cites: "Pliny states that there were fourteen Liburnian communities [Pliny's text, 3, 139 follows in the note; comment S. Č.]. This confirms tradition about existence of a definite number of communities (*populus*) in the Liburnians referred to as *civitates Liburnorum* by Pliny, regardless of the fact that it was not number XII i.e. XIII (twelve plus a hegemon) in his time. Information by older authors show that the Liburnians kept some other characteristics inherited from earlier periods, particularly the position of women in society, related female cults etc, which will be further discussed".⁶

But what did Pliny actually say? In the description of Roman Dalmatia, first its

⁵ A. STIPČEVIĆ, 1974, 165-166; M. ZANINOVIĆ, 1988, 296. U novijem radu M. Zaninović (2013, 30, 32, 46) ponavlja tezu o drevnom podrijetlu "numeričkog ustroja" Liburna, u sklopu opširnijeg dokazivanja njihova maloazijskog podrijetla; prilog obiluje začudnim primjerima izostanka novijih spoznaja relevantnih za jezične, povijesne ili općenito kulturne odnose, napose za "pradomovinu" Anatoliju u 2. i 1. tisućljeću pr. Krista.

⁶ M. SUIĆ, 1981, 108-109.

⁴ Translation by B. Klaić: Vergilije, *Eneida*, Zagreb 1970, 258.

⁵ A. STIPČEVIĆ, 1974, 165-166; M. ZANINOVIĆ 1988, 296. In a more recent work M. Zaninović (2013, 30, 32, 46) repeats his thesis about ancient origin of the "numerical structure" of the Liburnians within more comprehensive argumentation of their origin from Asia Minor; the work abounds in surprising examples of lack of recent insights relevant regarding linguistic, historical or cultural relations in general, particularly for the "homeland" Anatolia in the 2nd and 1st millennium BC.

⁶ M. SUIĆ, 1981, 108-109.

Conventum Scardonitanum petunt Iapudes et Liburnorum civitates XIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses nominare non pigeat. Ius Italicum habent ex eo conventu Alutae, Flanates a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varvarini immunesque Asseriatas, et ex insulis Fertinates, Curictae.

“U skardonitanski sudbeni okrug pripadaju Japudi i 14 liburnskih općina, od kojih neka spomenemo Lacinijense, Stulpine, Burniste i Olbonense. U tom sudbenom okrugu imaju italsko pravo Aluti, Flanati po kojima se zove zaljev, Lopsi, Varvarini i Aserijati koji su i oslobođeni poreza, a s otoka *Fulfinati*⁷ i Kurikti.”

Praktički je sigurno da se Plinije poslužio izvorom koji sadrži službene popise zajednica uključenih u svaki od triju konventata provincije Dalmacije. Unatoč svim dilemama, najbolje stoji teza prema kojoj su ovi popisi iz početne faze uređenja provincije, po svoj prilici najkasnije pod Tiberijevom vladavinom (drugo ili treće desetljeće 1. st.). Kao i u analognim slučajevima, to jest u opisima provincija za koje je Plinije raspolagao sličnim vrelima, zajednice su kategorizirane po statusu. Ne ulazeći u inače sporno “italsko pravo”, Plinijev je postupak jasan: na jednoj strani su zajednice sa statusom peregrina, na drugoj one koje imaju

north-western part – Scardonitan judicial district (*conventus Scardonitanus*) – Pliny’s description starts in the following way:

Conventum Scardonitanum petunt Iapudes et Liburnorum civitates XIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses nominare non pigeat. Ius Italicum habent ex eo conventu Alutae, Flanates a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varvarini immunesque Asseriatas, et ex insulis Fertinates, Curictae.

“Iapudes and 14 Liburnian municipalities such as Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses belong to the Scardonitan judicial district. In this judicial district *ius Italicum* was given to Alutae and Flanates after whom the bay was named, Lopsi, Varvarini and Asseriatas who are exempt from paying taxes, and from the island *Fulfinati*⁷ and Curictae.”

It is almost certain that Pliny used source which contains official lists of communities in each of the three judicial districts in the province of Dalmatia. Despite all dilemmas, it is most probable that these lists can be dated to the initial phase of organizing a province, most likely during Tiberius’ reign (second or third decade of the 1st century). As in analogous cases i.e. in the descriptions of the provinces for which Pliny had similar sources, the communities were categorized

⁷ U Plinijevim rukopisima *Fertinates*; Ime grada *Fulfinum* kako donose Ptolemej (Geogr. 2, 16, 6) i nalazu natpisa (D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3, 1974.) nedvojbeno se radi o sjevernijoj krčkoj općini sa središtem u Omišlju.

⁷ In Pliny’s manuscripts *Fertinates*; City name *Fulfinum* as presented by Ptolemy (Geogr. 2, 16, 6) and find of an inscription (D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3, 1974) indicate that this was definitely more northerly municipality with center in Omišalj.

drukčiji, u stvari povlašteni položaj. U prilikama koje bilježi Plinijev izvor, svi Japodi imaju status peregrina, a isto vrijedi i za onih 14 liburnskih općina. Da je pak riječ o minornim liburnskim općinama, dovoljno svjedoči spomen četiriju koje Plinije drži da ih može poimence navesti (*Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses*). Od ovih skromnih općina nešto više znamo jedino o Burnistima – na njihovom tlu je postavljen poznati legijski tabor u Ivoševcima na Krki, a potom formiran i municipij Burnum. Jedino još Stulpine spominje Ptolemej (2, 16, 6: *Stulpi*), a naselje nije do danas identificirano.

Već je i ovo dovoljno da nas uvjeri kako Plinijevih 14 općina nema nikakve veze s navodnim arhajskim numeričkim ustrojem Liburnije. Što je gore, notorno je da se čak i sama Liburnija dijelila na više od četrnaest općina.⁸ S obzirom na to, može se u prvi mah činiti da je na ovo bilo suvišno trošiti toliko prostora, no pomnijim iščitavanjem relevantnih priloga mjestimice se ponavlja ideja o skupu 14 općina/zajednica koje predstavljaju Liburne – sve ili onaj njihov dio koji je sačinjavaju politički savez i pred vanjskim svijetom nosio liburnsko ime. Tako M. Cerva navodi: “Čini mi se zapravo metodološki pogrešno i varljivim uznastojati ocrtati okvir odnosa između Rima i Liburna koji bi vrijedio za svih (razmaknuto – op. S. Čače) *XIV civitates* ovog naroda.”⁹

after status. Without considering problematic *ius Italicum*, Pliny's procedure is clear: on one hand there are communities with peregrine status, and on the other those with different, actually privileged position. In the circumstances recorded by the Pliny's source, all Iapodes have peregrine status, and the same goes for 14 Liburnian communities. These were minor Liburnian communities which is evident from Pliny's mentioning four of them (*Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses*). Out of these modest communities we know something more only about the Burnistas – a legionary camp in Ivoševci on Krka was in their region, and then municipium Burnum was formed. Ptolemy (2, 16, 6: *Stulpi*) is the only other author to mention *Stulpinos*, but the settlement has not been identified.

This is enough to prove that Pliny's fourteen communities have nothing to do with the alleged archaic numerical structure of Liburnia. What is even worse, it is evident that Liburnia itself was divided in more than fourteen communities.⁸ Considering all this it may seem unnecessary to elaborate this issue to such an extent but if we read relevant works we will repeatedly run into an idea about a group of fourteen communities representing the Liburnians – all or the part consisting of a political alliance bearing the Liburnian name. M. Cerva says: “It seems methodologically incorrect and deluding to try to delineate the framework of relations between Rome and the Liburnians which would be valid for all (underlined –

⁸ Usp. S. ČAČE, 1993.

⁹ M. CERVA, 1996, 14: “Mi sembra infatti metodologicamente errato e fuorviante voler tracciare un quadro delle relazioni tra Roma e i Liburni valido per tutte le *XIV civitates* di quel popolo.”

⁸ Cf. S. ČAČE, 1993.

2. Jadasini i saveznici

Prvi pouzdani spomen nekog povijesnog zbivanja u kojem su sudjelovali Liburni zabilježen je na natpisu iz Starog Grada na Hvaru (CIG II, p. 986, N. 1837c = Brunšmid 1898, 28-29, N. 3):

Φάριοι ἀπὸ Ἰαδ | ασινων καὶ τῶν |
συμμάχων τὰ ὅπ | λα .. σ ...
“*Farani oružje Jadasina i saveznika ...*”

Nastavak teksta je radiran – o razlozima možemo samo nagađati. Paleografski natpis pripada 4. stoljeću pr. Kr., a svjedoči o nekoj pobjedi grčkih Farana nad “Jadasinima i saveznicima” (*apò Iadasinōn kai tōn symmachōn*). Premda i danas ima drukčijih mišljenja, izvjesno je da su Jadasini Liburni iz Jadera (Zadar).¹⁰

Zarana se ovaj spomenik doveo u vezu sa sukobom i velikom bitkom koja se povelala pred novoosnovanim Farom 384./3. g. pr. Kr., događajima koje je prikazao Diodor (15, 14, 1-2). Tada je siračku flota izvojevala pobjedu nad “barbarima” s “kopna prekoputa”, a Diodor ih

comment by S. Čače) *XIV civitates* of this population.”⁹

2. Iadasini and allies

The first reliable mention of some historical event involving the Liburnians was recorded in an inscription from Stari Grad on the island of Hvar (CIG II, p. 986, N. 1837c = Brunšmid 1898, 28-29, N. 3):

Φάριοι ἀπὸ Ἰαδ | ασινων καὶ τῶν |
συμμάχων τὰ ὅπ | λα .. σ ...
“*The Pharians weapons of the Iadasini and allies...*”

The continuation of the text was erased, we can only guess what were the reasons. In paleoepigraphic terms the inscription belongs to the 4th century BC and it testifies to victory of the Greek Pharians over “Iadasini and allies” (*apò Iadasinōn kai tōn symmachōn*). Although there are different interpretations, the Iadasini were definitely the Liburnians from Iader (Zadar).¹⁰

¹⁰ Kao što je poznato, prvotno je ovakvo tumačenje bilo prihvaćeno, dok ga nije doveo u pitanje D. Rendić-Miočević (1950), povezujući Jadasine starigradskog natpisa s Jadastinima sa solinskog natpisa i s imenom solinske rijeke Jadro. Budući da se oko ovoga razvila razgranata rasprava ovdje ćemo se ograničiti na temeljno: pobornici povijesnog tumačenja prema kojem su na ovaj ili onaj način umiješani Jadasini s farskog tropaja, dužni su uvijek upozoriti na to da napad na rečene Jadasine uopće ne mora imati nikakve veze s napadom koji je prikazao Diodor.

⁹ M. CERVA, 1996, 14: “Mi sembra infatti metodologicamente errato e fuorviante voler tracciare un quadro delle relazioni tra Roma e Liburni valido per tutte le XIV civitates di quel popolo.”

¹⁰ As we know, this interpretation was accepted at first, until D. Rendić-Miočević questioned it (1950), connecting the Iadasini from the inscription from Stari Grad with the Iadastini from the Solin inscription and name of the river Jadro in Solin. Since rich discussion evolved about this issue we will pay attention only to the basic facts: supporters of historical interpretation which proposes that Iadasini from the Pharian inscription were involved one way or another should always emphasize that attack on the mentioned Iadasini is not related in any way to the attack presented by Diodorus.

dvaput imenuje kao Ilire.¹¹ U svemu, čini se vjerojatnijim da su koaliciju koja je pokušala uništiti novoosnovani Far sačinjavali stanovnici priobalja u blizini Hvara, a da je sukob samih Farana s Jadasinima događaj koji se zbio koje desetljeće kasnije. Prema Diodoru (16, 5, 3), oko 360. g. pr. Kr. Sirakuza pod Dionizijem Mlađim poduzima mjere protiv gusara na Jadranu, pa stoga osniva i dva nova grada.¹² Zacijelo je tih godina na dijelu Jadrana moglo doći do reakcije na dominaciju Sirakuze i njenih grčkih saveznika, a ne samo o pojačanom gusarstvu; uostalom, gusarstvo je i samo tijesno povezano s porastom pomorskog prometa, a nema dvojbe da je tijekom 4. st. pr. Kr. taj promet na Jadranu bitno pojačan.¹³

This monument was related to the conflict and great battle which happened in front of newly founded Pharos in 384/3 BC which was described by Diodorus (15, 14, 1-2). That was when the Syracuse fleet defeated “the barbarians” from the “mainland across”, and Diodorus called them the Illyrians twice.¹¹ It seems likely that the coalition which tried to destroy newly founded Pharos consisted of the inhabitants of the littoral near Hvar, and that the conflict of the Pharians with the Iadasini happened few decades earlier. According to Diodorus (16, 5, 3), about 360 BC Syracuse under Dionysius the Younger started taking action against pirates on the Adriatic founding two new cities with that aim.¹² Probably there was a reaction to the dominance of Syracuse and its Greek allies, not only in intensified piracy, since after

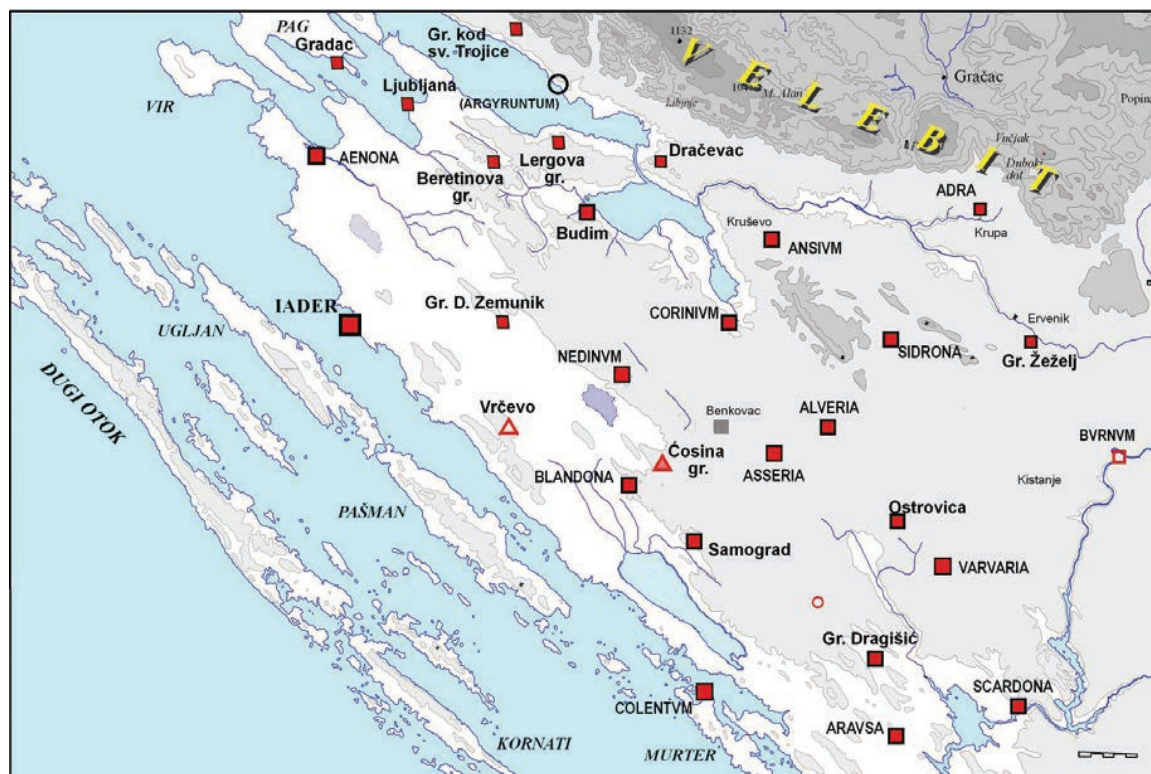
¹¹ Ako se doista radilo o Jadasinima očekivalo bi se da budu imenovani kao Liburni, jer u 4. st. pr. Kr. Liburne još nisu smatrale Ilirima. Istina je da postoji mogućnost da je Diodor sam ubacio ime Ilira, u skladu s predodžbama njegova doba (1. st. pr. Kr.), no to mi se čini malo vjerojatnim. Na nesreću, danas su uvjerljivo pojačane dvojbe glede Diodorovih vrela za sadržaj njegove 15. knjige: tradicionalno se uzimalo da je Diodor za knjige od 11. do 15. sastavio crpeći iz Efora (4. st. pr. Kr.), velikog povjesničara koji je doista spominjao i osnivanje Fara (Jacoby F 89), ali ima dovoljno razloga u to sumnjati (usp. G. PARMEGGIANI, 2011, posebno 349-394).

¹² Usp. L. BRACCESI, 1979, 237-241). S obzirom na prevrate u Sirakuzi i s tim povezano rasulo sirakuške velesile, lako je zamisliti kakva su iskušenja čekala grčke zajednice na Jadranu, barem do obnove sirakuške moći pod Timoleontom (iako nema nikakva spomena Jadrana u njegovo vrijeme; v. R. J. A. TALBERT, 1985).

¹³ Noviji pregled antičkog gusarstva: P. DE SOUZA, 1999.

¹¹ If these really were the Iadasini we would expect that they were called the Liburnians as in the 4th century the Liburnians were not considered to be the Illyrians. It is possible that Diodorus inserted the name of the Illyrians, in accordance with ideas of his time (1st century BC), but this seems unlikely. Unfortunately presently doubts regarding Diodorus' sources for his 15th book are convincingly enhanced: traditional view was that Diodorus' source for the books from 11th to 15th was Ephorus (4th century BC), great historian who really did mention foundation of Pharos (Jacoby F 89), but there is enough reason to doubt it (cf. G. PARMEGGIANI, 2011, particularly 349-394).

¹² Cf. L. BRACCESI, 1979, 237-241). Considering the turmoil in Syracuse and related breakdown of the Syracuse power, it is easy to imagine what kind of temptations awaited for the Greek communities on the Adriatic, at least until the Syracuse power was restored under Timoleon (although there is no mention of the Adriatic in his period; R. J. A. TALBERT, 1985).

Karta 1. Središnja naselja južne Liburnije, 3.-1. st. pr. Kr.; Vrčevo: gradinsko naselje brončanog i starijeg željeznog doba; Čosina gradina (Jagodnja G.): gradinsko naselje napušteno oko 3/2. st. pr. Kr.

Map 1. Central settlements of South Liburnia, 3rd-1st cent. BC; Vrčevo: hill-fort settlement of Bronze and Early Iron Age; Čosina gradina (Jagodnja G.): hill-fort settlements abandoned ca 3rd/2nd cent. BC.

Zanimljiva je pak okolnost da Farani želeći obilježiti sukob s određenim “barbarima”, u ovom slučaju Liburnima, umjesto šireg, “generičkog” etnika poblize određuju pobijedene neprijatelje – Jadasine i (njihove) saveznike. Iako se vidi da su Farani dobro poznavali neprijatelje, ali je isto tako opravdano pretpostaviti da je i sam ustroj neprijatelja bio takve naravi da je to bilo vrijedno posebnog spomena. Razumljivo, moguće je da se spomenom saveznika htjelo istaknuti sudjelovanje nekih zajednica srednje Dalmacije, pa je stoga ovaj rani spomen samih liburnskih zajednica ipak donekle hipotetičan.

all piracy was closely related to increase of maritime transport, and there is no doubt that in the 4th century this transport was significantly intensified.¹³

It is interesting that the Pharians in their record of conflict with certain “barbarians”, in this case Liburnians, did not use wider “generic” ethnonym but they defined the defeated enemies more precisely – Iadasi and (their) allies. Although it is evident

¹³ More recent overview of ancient piracy: P. DE SOUZA, 1999.

Najkraće, ne bismo smjeli podcijenivati spomen Jadasina u ulozi predvodnika koalicije u sukobu s Faranima unutar 4. stoljeća. Starigradski natpis potvrđuje ono što se do danas uspjelo zaključiti na temelju 60-ak godina arheoloških istraživanja u Zadru.¹⁴ Liburnski Jader je već u prvoj polovici 1. milenija jedno od najživljih i najvećih naselja istočnojadranskog pojasa, a nedvojbeno i najjače središte same Liburnije.

Kako sam već drugdje naveo,¹⁵ čini se da je najkasnije u 4. st. pr. Kr. u znatnoj mjeri protegnuo svoj teritorij. Zacijelo valja računati s dvostranim procesom. S jedne strane je vjerojatno da je Jader zarana postao žarištem okupljanja, napose za Zadarsko otočje, ali valja pretpostaviti da je na djelu daljnja integracija područja s jačanjem samog protourbanog središta. S druge strane je vjerojatno širenje teritorija u zaleđu, posebno integriranjem područja ranijih gradinskih žarišta na Vrčevu i, eventualno, na Gradini u Donjem Zemuniku.¹⁶ Time jadasinsko područje nadilazi 600 km² (to jest računajući i Zadarski arhipelag!)

¹⁴ N. ČONDIĆ, 2010, donoseći pregled nalaza liburnskih grobova usput sažeto prikazuje i aktualno stanje istraženosti predrimskog naselja.

¹⁵ V. u S. ČAČE, 2006, 70 i Map 3.

¹⁶ Dragocjeni rezultati prvih iskapanja na Vrčevu: M. ČELHAR, 2013: naselje je izgubilo značenje i, vjerojatno, gotovo opustjelo još u starije željezno doba. Nedavno zaštitno istraživanje na Gradini u Donjem Zemuniku iznijelo je na vidjelo nalaze koji pripadaju čitavom željeznom dobu i traju do početka rimskog razdoblja (i kasnije); na nesreću, nalazi su u sekundarnom položaju, jer sondiranjem nisu dosegnuti sačuvani nasebinski slojevi (zahvaljujem kolegici dr. sc. Martini Čelhar s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru).

that the Pharians knew their enemies well, it is justified to assume that the structure of the enemies was worth of special mention. It is possible that the enemies were mentioned in order to emphasize participation of certain communities from central Dalmatia so that this early mention of the Liburnian communities is somewhat hypothetical.

In a nutshell, we should not underestimate mention of the Iadasini as leaders of coalition in conflict with the Pharians in the 4th century. The inscription from Stari Grad confirms conclusions based on about 60 years of archaeological research in Zadar.¹⁴ Liburnian Iader was one of the largest and liveliest places in the first half of the 1st millennium in the eastern Adriatic zone, and undoubtedly the strongest center of Liburnia.

As I have already mentioned elsewhere¹⁵ it seems that Iader expanded its territory considerably in the 4th century BC at the latest. Probably the process was two-sided. On one hand probably Iader became a center of gathering rather early, particularly for the Zadar archipelago, but we need to assume that further integration of the area happened as the proto-urban center grew stronger. On the other hand the territory probably expanded towards the interior, particularly through integration of areas of earlier hill-fort foci on Vrčevo and possibly Gradina

¹⁴ N. ČONDIĆ, 2010, in an overview of finds of the Liburnian graves the author concisely represents present state of exploration of the pre-Roman settlement.

¹⁵ Cf. S. ČAČE, 2006, 70 and Map 3.

i praktički je dvostruko veće od područja bilo koje druge južnoliburnske zajednice (v. i Kartu 1.). Arheologija dakle ne samo da ne dovede u sumnju moguću vodeću ulogu jadestinske zajednice, već ju zapravo podupire.

3. Liburni i republikanski Rim između 129. i 35. g. pr. Kr.

Kakvi god bili odnosi među liburnskim zajednicama, oni su morali dobiti nove aspekte i dimenzije u okolnostima koje su stvorene širenjem rimske moći.

Ovdje nema potrebe ponavljati koliko su oskudni i nejasni podaci o prvom sučeljavanju Liburna s rimskom državom 129. g. pr. Krista. Ostanimo kod toga da je veoma vjerojatno da je Sempronije Tuditan, nakon što je uspješno okončao operacije, posebno protiv Japoda, došao u dodir i s Liburnima. Moguće je da je kao rezultat Tuditanova djelovanja bio neki akt kojim su Liburni prvi put stupili u političku vezu s Republikom.¹⁷

Znake određenih obveza spram Rima zacijelo valja tražiti u Apijanovoj vijesti o pokušaju prebacivanja popularske vojske u Liburniju 84. g. pr. Kr., kada je Cina namjeravao odatle krenuti na Sulu koji se pak nalazio negdje u južnijem dijelu Ilirika (*bell. civ.* 1, 77-78). Pretpostavka je da Cina ne bi mogao prebacivati svoje trupe po manjim ešalonima da Liburni nisu bili

in Donji Zemunik.¹⁶ In that way the region of the Iadasini covered more than 600 km² (including the Zadar archipelago) and it was twice as large in comparison to any other southern Liburnian community. We can see that archaeology does not question possible leading role of the community of Iadasini, but it supports it.

3. The Liburnians and Republican Rome from 129 BC to 135 BC

Regardless of the relations between the Liburnian communities, they had to assume new aspects and dimensions in the circumstances resulting from expansion of the Roman power.

There is no need to repeat how scarce and inconclusive were information about the first conflicts of the Liburnians with the Roman state in 129 BC. Let us just say that probably Sempronius Tuditanus after successfully ending his operations, particularly against the Iapodes, made contact with the Liburnians. It is possible that owing to Tuditanus' activities a certain act was brought with which

¹⁷ M. GWYN MORGAN, 1973; M. SUIĆ, 1981, 137; G. BANDELLI, 1989; S. ČAČE, 1991; M. CERVA, 1996; M. ŠAŠEL KOS, 2005, 323-326; D. DŽINO, 2010, 70-71.

¹⁶ Precious results of the first excavations on Vrčevo: M. ČELHAR, 2013, the settlement lost importance and was probably almost deserted back in the Early Iron Age. Recent rescue excavation in Gradina in Donji Zemunik unearthed finds which belong to the entire span of the Iron Age lasting until the beginning of the Roman period (and later); unfortunately the finds were in secondary position, and probes did not touch preserved settlement layers (I would like to thank colleague dr. sc. Martina Čelhar from the Department of Archaeology of the University of Zadar).

voljni da ih prihvate i podupru.¹⁸ Valja pretpostaviti da se ovo odnosi na južnu Liburniju, jer se samo tu znatnija vojska mogla okupljati i pripremiti za planirani pohod.

U historiografiji se iznose pretpostavke prema kojima bi Rimljani već u ovoj ranoj fazi odnosa s Liburnima pojedinim općinama mogli dodijeliti određene povlaštene statuse. Nastoji se objasniti genezu osobitih privilegija niza općina koje je zabilježio Plinije (3, 139). O tome će biti riječi nešto dalje, a ovdje želim istaknuti, sasvim načelno, da bi ovakvo tumačenje podrazumijevalo odjelite odnošaje Rima s pojedinim općinama i to u okolnostima kada nam nedostaju čak i elementarne informacije o događanjima i odnosima oko prijelaza iz 2. u 1. st. pr. Krista. Sada mi se ne čini da ovo gomilanje pretpostavka *praeter necessitatem* zapravo nije korisno.

*

Jedinu konkretniju vijest koja baca nešto svjetla na odnose prije Cezarova prokonzulata nalazimo u Apijana (*Illyr.* 12 [34]): Delmati i drugi Iliri preoteli su od Liburna grad Promonu; Liburni su se na to predali Rimljanima i od Cezara koji se tada našao “u blizini” zatražili pomoć; Cezar je uputio vojsku, ali ju Delmati potpuno poraze; Cezar nije ništa podaje poduzimao jer je već prijetio obračun s Pompejem. Na drugom mjestu sam razmotrio ovu vijest, s posebnim obzirom na etničku pripadnost Promone.¹⁹ Ovdje bi valjalo istaknuti drugi

the Liburnians made first political contact with the Republic.¹⁷

Signs of certain obligations towards Rome should definitely be looked for in Appian's information about an attempt of transferring an army of the populares to Liburnia in 84 BC when Cinna planned to go after Sulla who was somewhere in southern part of Illyricum (*bell. civ.* 1, 77-78). The assumption is that Cinna could not have transferred his groups in smaller echelons if the Liburnians were not willing to accept and support them.¹⁸ We need to assume that this refers to southern Liburnia because it is the only location where more numerous army could gather and prepare for planned mission.

In historiography we find theses proposing that the Romans in this early phase of contact with the Liburnians could have given certain privileged statuses to some communities. Genesis of special privileges of a series of communities recorded by Pliny (3, 139) is considered. This will be discussed further on and I would like to emphasize here, quite generally that this kind of interpretation would imply separate relations of Rome with certain communities in circumstances when we lack even the most elementary information about events and relations at the transition from the 2nd to

¹⁸ S. ČAČE, 1993a; D. DŽINO, 2010, 73-74.

¹⁹ S. ČAČE, 2013, gdje je i starija literatura.

¹⁷ M. GWYN MORGAN, 1973; M. SUIĆ, 1981, 137; G. BANDELLI, 1989; S. ČAČE, 1991; M. CERVA, 1996; M. ŠAŠEL KOS, 2005, 323-326; D. DŽINO, 2010, 70-71.

¹⁸ S. ČAČE, 1993a; D. DŽINO, 2010, 73-74.

dio problema koji je i ondje također obrađen. Kako god tumačili Apijanovu vijest, ostaje jedno kao sigurno – ili onoliko sigurno koliko smo spremni prihvatiti Apijanovu vjerodostojnost – a to je nastup Liburna kao političkog entiteta. I dalje nam ostaje nepoznatim koje su sve zajednice bile obuhvaćene pojmom Liburna u ovom slučaju, ali je jasno da se radi o južnom dijelu Liburnije, dijela kojeg se može ticati sudbina Promone.

Iz Apijanove formulacije proizlazi da su se Liburni tek tom prilikom stavili pod rimsku zaštitu, ali je to svakako pogrešno. Čini se da valja računati s jakim rimskim djelovanjem u ranijim desetljećima 1. st. pr. Krista. Iako nastojimo izbjeći gomilanje pretpostavki, nije neumjesno takvo djelovanje povezati s prvim ozbiljnjom rimskom intervencijom u tome stoljeću. Unatoč dijelu autora koji ne pridaju veće značenje postignućima Gaja Koskonija (oko 78.-76. g. pr. Kr.),²⁰ opravdano je pomišljati na to da je upravo tada utvrđen neki sustav rimske dominacije u primorskom Iliriku. I sasvim je moguće da je tada “konstituirana” Liburnija, kao zajedništvo kojeg su jezgri dio tvorile liburnske općine sjeverne Dalmacije, a bile bi joj pridružene i etnički srodne kvarnerske općine i, poput Promone, i neke druge zajednice – ove posljednje zato da ne bi došle u ruke politija s kojima su Rimljani dolazili u sukob (u ovom slučaju Delmati i njihovi saveznici).²¹

1st century BC. Now it seems to me that this multiplication of theses *praeter necessitatem* is actually not useful.

*

The only more specific information shedding some light on relations prior to Caesar's proconsulate can be found in Appian (*Illyr.* 12 [34]): the Delmatae and other Illyrians seized the city of Promona from the Liburnians; the Liburnians surrendered to the Romans and asked help from Caesar who happened to be “around”; Caesar sent an army, but the Delmatae defeated it heavily; Caesar took no action as conflict with Pompey was threatening. I have considered this information in another work, paying special attention to ethnic affiliation of Promona.¹⁹ Here we need to emphasize other part of the problem which was also mentioned there. Regardless of our interpretation of Appian's information, one thing is for sure – or as sure as we are willing to accept Appian's credibility – and that is presentation of the Liburnians as a political entity. We still do not know what communities were encompassed by the term Liburnians in this case, but it is clear that it had to be southern part of Liburnia, part which is related to destiny of Promona.

According to Appian's formulation the Liburnians were under Roman protection only after that event, but that is definitely incorrect. It seems that we need to consider strong Roman activity in the early decades of the 1st century BC. Although

²⁰ Osobito J. WILKES, 1969, 35.

²¹ Koskonijev pohod i u vezi s njim M. ŠAŠEL KOS, 2005, 311-313; D. DŽINO, 2010, 67-69.

¹⁹ S. ČAČE, 2013, with older cited works.

Tijekom dvadesetak godina, između Koskonija i početka Cezarova prokonzulata, nedostaju nam obavijesti. Može se tek domišljati nisu li neka od krupnih zbivanja tog vremena imala odjeka i u primorskom Iliriku. Primjerice, tijekom Pompejeva djelovanja protiv gusara 67. g. pr. Kr. operacije su obuhvatile i Jadran, pa je moguće da su tom prilikom modificirane i obveze Liburna s posebnim obzirom na njihovu obvezu doprinošenja u brodovlju. Sve su to ipak domišljanja.

*

Ovdje slijedi još nekoliko razmatranja o važnosti Jadera sredinom 1. st. pr. Krista. Razmjerno poznati grčki natpis iz Salone iz 56. g. pr. Kr. čine, kako se vjeruje, tri međusobno nepovezana fragmenta (A-C).²² Podsjetimo: iz fr. A doznajemo da su na proljeće 56. g. pr. Kr. tri poslanika Tragurina te stanoviti Gaj Gavenije, Rimljanin, ali kao izaslanik Isejaca, došli u Akvileju pred G. Julija Cezara, tada prokonzula i namjesnika (i) u Iliriku; iz istog odlomka doznajemo da je Gavenije izlaganje počeo spominjanjem savezništva i prijateljstva Isejaca i Rimljana – daljnji tekst nedostaje. Ostala dva odlomka sadrže samo središnje dijelove teksta u većem broju redaka, tako da je veoma teško razabrati što je pravi sadržaj odgovarajućih

we try to avoid too many hypotheses, it is not out of place to relate such activity with the first serious Roman intervention in that century. Despite a number of authors who do not give credit to achievements of Gaius Cosconius (ca. 78-76 BC),²⁰ it is reasonable to consider possibility of formation of a certain system of Roman domination in coastal Illyricum. It is quite possible that Liburnia was “constituted” back then, as a union whose core consisted of the Liburnian communities from northern Dalmatia. Some communities from Kvarner similar in ethnic terms would be associated with this union, as well as some other communities as Promona – these latter to avoid being conquered by political entities which were in conflict with the Romans (in this case the Delmatae and their allies).²¹

We lack any information for the period of about twenty years between Cosconius and beginning of Caesar’s proconsulate. We can only assume whether some of important events from that period affected life in coastal Illyricum. E.g. during Pompey’s activity against the pirates in 67 BC operations encompassed Adriatic as well so that it is possible that obligations of the Liburnians were modified on that occasion with regard of their obligatory contribution in ships. However these are only hypotheses.

²² Natpis je publiciran u nizu navrata, a za razumijevanje velik doprinos dao je D. Rendić-Miočević; svi fragmenti su zajedno objavljeni u R. K. SHERK, 1969 (uobičajena kratica RDGE, solinski natpis je br. 24).

²⁰ Particularly J. WILKES, 1969, 35.

²¹ Cosconius’ mission and related information M. ŠAŠEL KOS, 2005, 311-313; D. DŽINO, 2010, 67-69.

dijelova teksta.²³ Iako se u mnogim vidovima tumačenja znatno razlikuju, postoji opća suglasnost oko toga da je u ovom dijelu rimskog Ilirika u vrijeme Cezarova prokonzulata došlo do tenzija koje su, posredno ili izravno, prouzročili sve brojniji, utjecajniji i, gotovo sigurno agresivni rimski doseljenici u Saloni.²⁴ Ni danas se pouzdano ne zna je li Salona i sama, barem nominalno, bila u sklopu isejske zajednice (kao što su bili Tragurij i Epetij, moguće i novootkriveni gradić u Resniku na zapadnom kraju Kaštela²⁵). Ovdje bi bilo doista neumjesno prikazivati historijat proučavanja i sučeljavanja različitih teza. Osvrnut ćemo se na onaj odlomak (C) u kojem se spominju i Jadastini.

Kao što je dobro poznato, D. Rendić-Miočević se dosljedno zalagao za to da su ti Jadastini (r. 4: Ια]δαστίν[οι) zapravo stanovnici okolice Salone, a ne liburnskog Jadera.²⁶ Nakon što je M. Suić uvjerljivo pokazao da spomen Jadera u Lukana doista nema veze sa Salonom i njenom rijekom Jadro, Rendićeva je teza bitno oslabljena.²⁷ No ostaju dileme i stoga što se dvoji oko naravi samog sporenja odnosno akta koji je,

*

We will offer some more considerations about the importance of Iader in the mid-first century BC. We need to mention relatively well-known Greek inscription from Salona from 56 BC which consists of three seemingly unrelated fragments (A-C).²² From the fragment A we learn that in spring of 56 BC three representatives of Tragurines and a certain Gaius Gavenius, Roman citizen but a representative of the Issaeans came to Aquileia to see G. Julius Caesar who was a proconsul and governor (also) in Illyricum; from the same fragment we can see that Gavenius started his speech with mentioning alliance and friendship between the Issaeans and Romans - further text is missing. The remaining two fragments contain only central parts of the text in a number of lines making it very difficult to discern actual contents of corresponding parts of the text.²³ Although interpretations differ in many aspects, there is general consent that in this part of Roman Illyricum in the period of Caesar's proconsulate tensions appeared as a direct or indirect result of growing number of influential and probably aggressive Roman

²³ Ovdje uvjetno prihvaćam rašireno vjerovanje da su ovi fragmenti izvorno dio istog spomenika kao i fr. A. Zbog uočenih nepodudaranja glede kamena i veličine slova, svakako bi bilo potrebno temeljito (pre)ispitivanje. To, međutim, nema bitnog utjecaja na problem kojim se bavimo.

²⁴ M. SUIĆ, 1973. Usp. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1970.

²⁵ I. KAMENJARIN, I. ŠUTA, 2012.

²⁶ D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1950.

²⁷ M. SUIĆ, 1975.

²² The inscription was published on several occasions. D. Rendić-Miočević contributed significantly to its understanding; all fragments together were published in R. K. SHERK, 1969 (common abbreviation RDGE, inscription from Solin is no. 24).

²³ Here I conditionally accept widespread opinion that these fragments originally belonged to the same monument as fragment A. Due to noticed differences in stone and letter size, a thorough (re)examination is definitely necessary. However this does not affect the problem we are dealing with.

Karta 2. Manijski zaljev.
Map 2. *The Manios gulf.*

pretpostavlja se, sadržavao “pravorijek”: radi li se dakle o lokalnom sporenju oko zemljišta u Kaštelima, ili se, posebno u fr. C, zapravo radi o nekom aktu širega značenja (tako da su obuhvaćeni i međašna pitanja, kao i pitanje dažbina i nekih posebnih prava).²⁸ Ako se radilo o uređenju sporenja

²⁸ Posebno bih upozorio na razmišljanje R. K. SHERK, 1969, 141, da fr. B “contains words and phrases (ll. 4-7) which remind one of the formulas used in decrees of the Roman Senate in which conditions of ‘friendship and alliance’ are agreed upon formally. Wilhelm has therefore rightly suggested that we may have here a *senatus consultum* or piece of writing from the hand of a Roman official.”.

settlers in Salona.²⁴ We still do not know if Salona also belonged to the Issaeian community (as Tragurium and Epetium, and possibly newly found town in Resnik at the western periphery of Kaštela)²⁵ at least nominally. It would be inappropriate to present here research history and confrontations of different theses. We will pay attention to fragment (C) in which the Iadastini are mentioned.

It is a known fact that D. Rendić-Miočević proposed a thesis stating that these Iadastini (l. 4: *Ια]δαστιν[οι*) are actually residents of the surroundings of Salona, not Liburnian

²⁴ M. SUIĆ, 1973, Cf. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1970.

²⁵ I. KAMENJARIN, I. ŠUTA, 2012.

lokalnih razmjera, liburnskim Jadastinima doista ovdje nije mjesto. Upravo zato sam obratio pozornost na posljednji sačuvani, 8. redak fr. C, gdje se, kako se vjeruje, spominje Manijski zaljev (...)]ου Μανίου [...].

Spomen Manijskog zaljeva bi mogao biti važan i to stoga što je u historiografiji, još od C. Müllera i njegova izdanja i tumačenja Pseudo Skilakova Peripla, prevladalo mišljenje da je Manijski zaljev širi dio mora pred Splitom, a navlastito sam Kaštelanski zaljev (v. Kartu 2.). U stvari, s obzirom na tadašnje slabo poznavanje antičke geografije našeg primorja, Müller je pogrešno tumačio navode Peripla, pa tako i spomen Manijskog zaljeva.²⁹ Kako sam pokazao, ključni navod u Periplu, mjesto gdje se srednjodalmatinski otoci Šolta i Brač smještaju u zaljev (podrazumijevajući Manijski), Müllerova je konjektura: rukopisi imaju *topos* "mjesto", a ne *kolpos* "zaljev"!³⁰ I inače je posve logično da zaljev nosi ime po etniji Manijaca, a ovi su nedvojbeno negdje oko poušća Neretve. Nema dakle dvojbe da je korektno izvođenje prema kojem je Manijski zaljev samo i jedino Neretvanski kanal, odnosno da nema veze s bližom ili daljom okolicom Salone.³¹

Iader.²⁶ After M. Suić showed that mentioning of Iader by Lucanus is not related to Salona or its river Jadro, Rendić's thesis lost much of its relevance.²⁷ But dilemmas still remain because nature of the dispute is /arguable i.e. act which supposedly contained "verdict": whether it was local dispute regarding a land in Kaštela or particularly in fragment C it was an act of broader importance (including boundary issues and questions of duties and some special rights).²⁸ If it was settling of a local matter, then the Liburnian Iadastini really do not belong here. That is why I paid attention to the last preserved, eighth line of fragment C where the Manios Gulf was mentioned (...)]ου Μανίου [...].

Mentioning of the Manios Gulf might be important because dominant opinion in historiography, back from C. Muller and his edition and interpretation of Pseudo-Skylax's Periplous was that the Manios Gulf encompassed wide maritime zone in front of Split, and particularly the Kaštela Gulf. Actually since ancient geography of our littoral was poorly known at the time, Muller misinterpreted citations from Periplous, including references to the Manios

²⁹ C. MÜLLER, 1855, 29-30. Usp. i M. SUIĆ, 1955, 126-135.

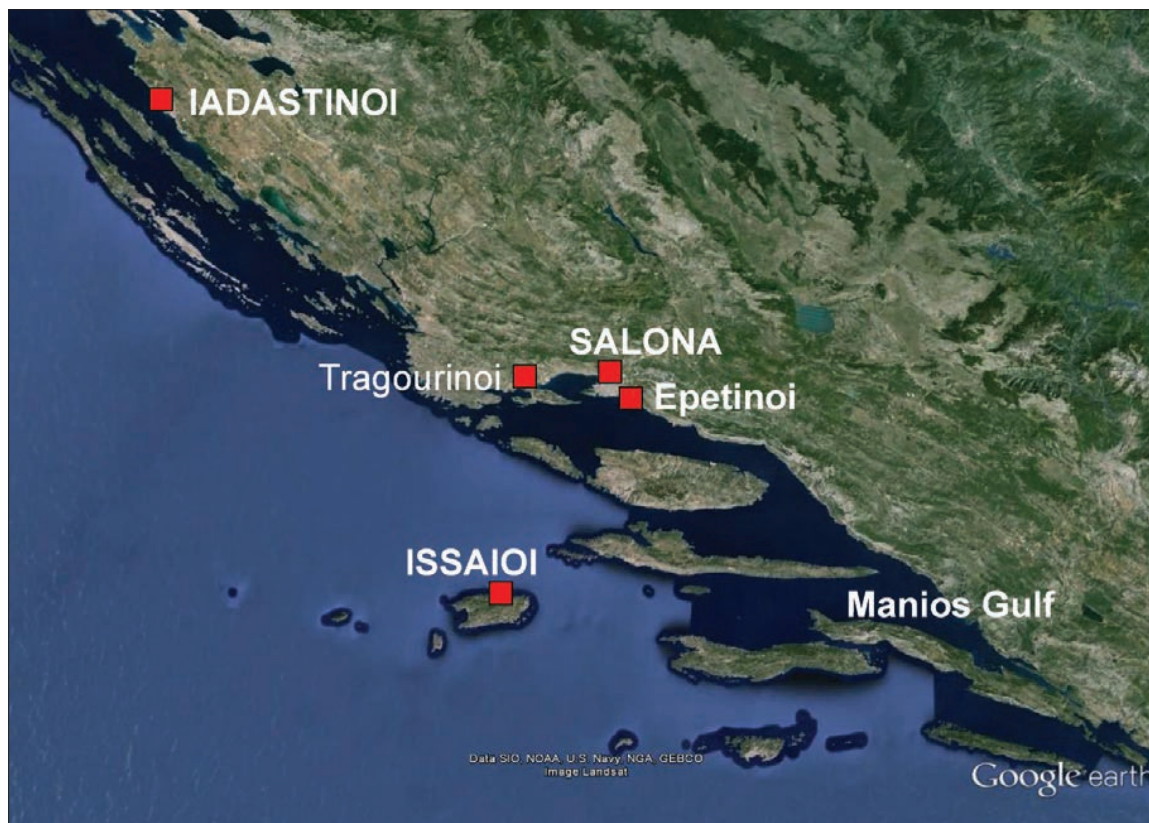
³⁰ S. ČAČE, 1999. Mjesto ispravljaja P. COUNILLON, 2006, 24; začudo, G. SHIPLEY, 2011, 27 (tekst), 58 (engl. prijevod), preuzima Müllerovu intervenciju, pa i bez komentara (v. na str. 108).

³¹ Zanimljivo je da su moji navodi ili pogrešno shvaćeni ili prevideni. D. DŽINO, 2010, 88, bilj. 39, navodi da po meni Manijski zaljev "uključuje ne samo Salonu, nego se proteže skroz do poluotoka

²⁶ D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1950.

²⁷ M. SUIĆ, 1975.

²⁸ I would like to turn attention to consideration of R. K. SHERK, 1969, 141, that fragment B "contains words and phrases (ll. 4-7) which remind one of the formulas used in decrees of the Roman Senate in which conditions of 'friendship and alliance' are agreed upon formally. Wilhelm has therefore rightly suggested that we may have here a *senatus consultum* or piece of writing from the hand of a Roman official."

Karta 3. Srednji dio primorja rimskog Ilirika.
 Map 3. The central part of the littoral of Roman Illyricum.

Naposljetku: ako je u fr. C doista spomenut od Salone tako udaljeni Manijski zaljev, nema razloga načelno dovoditi u pitanje spomen stanovnika liburnskog grada (v. Kartu 3.). Tako bismo, ipak, smjeli ustvrditi da solinski natpis RDGE 24 može poslužiti kao dodatna potkrepa tvrdnji o posebnoj ulozi Jadera sredinom 1. st. pr. Krista.

Gulf.²⁹ As I have already shown, crucial reference in Periplous, fragment where central Dalmatian islands Šolta and Brač are situated in a gulf (implicitly Manios) is Muller's conjecture: manuscripts have *topos* "place", not *kolpos* "gulf"!³⁰ It is quite logical that the gulf should be named after ethnonym Manii who were undoubtedly located somewhere around the mouth

²⁹ C. MÜLLER, 1855, 29-30. Cf. also M. SUIĆ, 1955, 126-135.

³⁰ S. ČAČE, 1999. Corrected by P. COUNILLON, 2006, 24; surprisingly, G. SHIPLEY, 2011, 27 (text), 58 (English translation), accepts Muller's intervention, even without commentaries (see p. 108).

Pelješca i ušća Neretve". N. CAMBI, 2012, ovaj problem ni ne spominje.

4. Liburnsko brodogradnja

Pođimo od još jedne Apijanove vijesti. Godine 35. g. pr. Kr. pokrećući svoj ilirički pohod, Oktavijan je na Jadranu obračunao sa zajednicama koje su se upustile u gusarenje.

“Od ostalih koji su se odmetnuli, Melitenjane i Korkirane koji žive na otocima i bavili se gusarstvom, potpuno je uništio, pobivši mlade ljude i prodavši ostale u roblje. Liburnima pak oduze brodogradnja, jer su i oni gusarili” (*Illyr.* 16 [47]).

Kao i druge vijesti odnosno odgovarajuće epizode komentirali su različiti autori, ističući napose pojedine aspekte i moguće reperkusije. Ponegdje se mogu pročitati i komentari koji se podosta udaljuju od šture Apijanove vijesti.³² M. Šašel Kos je, uz opširnije razmatranje o Oktavijanovim pomorskim operacijama, također posvetila pozornost na blaži postupak Oktavijanov glede liburnskog gusarstva, pretpostavljajući da bi to moglo dovesti u vezu s “a kind of alliance, which must have existed between the Liburni and the Romans.”³³

D. Džino je pokušao pružiti cjelovite objasnjenje. S pravom ističe Dionovu vijest prema kojoj su i Liburni sudjelovali u “neredu” u Iliriku i odbili plaćanje tributa (Dion, 49, 36, 2), a za pojavu gusarstva umjesno objašnjava anarhičnim prilikama u

of Neretva. There is no doubt that the only correct conclusion is that the Manios Gulf is only the Neretva Channel and that it is not related in any way with near or distant surrounding of Salona.³¹

Finally if in fragment C distant Manios Gulf was really mentioned, there is no reason to question mentioning of the residents of the Liburnian city. In that way we may state that the inscription RDGE 24 can be used as an additional confirmation of the statement about a special role of Iader in the mid-first century BC.

4. Liburnian ships

Let us consider another piece of Apian's information. In 35 BC Octavian dealt with communities who practiced piracy after he started his Illyrian mission.

“Out of other rebels he completely destroyed the Melitenses and Corcyrians who live on the islands and had practiced piracy, killing young men and selling others to slavery. He confiscated ships from the Liburnians as they were pirates as well.” (*Illyr.* 16 [47]).

Different authors commented on this information as well as other news i.e. corresponding episodes emphasizing particularly certain aspects and possible repercussions. There are some comments which go long

³² M. SUIĆ, 1981, 138; J. J. WILKES, 1969, 160, spomen liburnskog gusarenja 35. g. stavlja u kontekst “tradicionalnog” gusarstva u Liburna, domećući opasku o korištenju zaplijenjenog liburnskog brodogradnja kod Akcija 31. godine.

³³ M. ŠAŠEL KOS, 2005, 419.

³¹ It is interesting that my citations were either misinterpreted or overlooked D. DŽINO, 2010, 88, note 39, mentions that I believe that the Manios Gulf “includes not only Salona, but it stretches all the way to the Pelješac peninsula and mouth of Neretva.” N. CAMBI, 2012, does not even mention this problem.

rimskoj državi, pa i na Jadranu, u razdoblju od izbijanja građanskih ratova 49. pa sve do 35. godine.³⁴ Napominjući da je prethodno postojeći imunitet Liburna (možda već od 2. st.) ipak plod domišljanja, Džino pretpostavlja da su tributu bile podvrgnute samo one liburnske zajednice koje su podržale Pompejevu stranu protiv Cezarovih snaga, nakon što su pompejevci poraženi na Jadranu (47. g.). Smatra da se ipak radilo o otočkim zajednicama, dakle onima s kvarnerskih otoka.

Kako se vidi, Džino je ovdje pokušao usuglasiti fragmentarne informacije o složenoj stvarnosti i ponuditi uvjerljivo tumačenje.

Smatramo da je “rana” *immunitas* Liburna ipak samo pretpostavka koju su prihvatili mnogi, pa i autor ovih redaka. No čini se da sve valja iznova razmotriti. Ističemo dvoje:

1. One povlastice koje spominje Plinije (3, 139) zapravo se odnose na dio liburnskih općina. Ako su svi Liburni (ili veći njihov dio) izvorno uživali imunitet, pitanje je zašto je kasnije taj privilegij spao na desetak općina; i potom drugo pitanje: njihov raspored na karti Liburnije traži neko prihvatljivo objašnjenje – kojeg nema.

2. Budući da Plinijevi spomenuti podaci potječu iz oficijelnih izvora koji pripadaju već ustrojenoj provinciji Dalmaciji, razumno je pretpostaviti da su statusi pripadnih zajednica bio zacijelo definiran u dva navrata: (a) svakako nakon okončanja Batonskog rata 9. g. po Kr. – poslije toga nastupile

way from scanty Appian’s information.³² M. Šašel Kos alongside comprehensive consideration of Octavian’s naval operations also paid attention to Octavian’s more lenient action concerning Liburnian piracy, assuming this could be related to “a kind of alliance, which must have existed between the Liburni and the Romans.”³³

D. Džino attempted to provide a more complete explanation. He rightfully emphasizes Dio’s information that the Liburnians participated in “upheaval” in Illyricum and refused to pay tribute (Dion, 49, 36, 2). He explains appropriately emergence of piracy by anarchic circumstances in the Roman state, and on the Adriatic, in the period from the beginning of civil wars in 49 to the year 35.³⁴ He mentions that previous immunity of the Liburnians (perhaps as early as the 2nd century) is mainly speculative and assumes that only those communities which supported Pompey against Caesar had to pay tribute after the Pompey’s supporters were defeated on the Adriatic (47 BC). He believes that these were the island communities, meaning from the Quarnero (Kvarner) islands.

Džino evidently tried to harmonize fragmentary information about complex reality and offer a credible interpretation.

³² M. SUIĆ, 1981, 138; J. J. WILKES, 1969, 160, considers mentioning of the Liburnian piracy in the year 35 in the context of “traditional” Liburnian piracy, adding a comment on using confiscated Liburnian ships at Actium in the year 31.

³³ M. ŠAŠEL KOS 2005, 419.

³⁴ D. DŽINO, 2010, 108.

³⁴ D. DŽINO, 2010, 108.

su posve nove prilike i rimska je vlast donosila mjere ponajprije s obzirom na držanje pojedinih zajednica; pri tom valja pomišljati i na to da je osim kažnjenih moralo biti i “nagrađenih” za njihovo lojalno držanje; (b) međutim, nema dvojbe oko toga da su mnoge primorske zajednice Ilirika mogle zadržati svoje položaje iz prethodnog razdoblja – pitanje je: kojeg?

Ponovimo još jednom da o podrijetlu privilegija liburnskih općina nemamo podataka, ali ćemo se zaustaviti na onome što se ne čini ni neizvjesnim ni spornim. Kako je poznato, najkasnije 27. g. Ilirik je i “formalno” dobio status provincije, a to podrazumijeva da su statusi, prava i obveze svih zajednica uključenih u provinciju morali biti definirani; štoviše, praktički je sigurno da su sve zajednice koje su ostale lojalne tijekom kasnijih iskušenja (ponajprije u Batonskom ratu!) svoju poziciju zadržale i u sklopu nove provincije Dalmacije ili ih, u sretnijim prilikama, čak i popravile. Poznajući skrupulozni pristup dodjeli različitih povlastica koji su promicali August i njegova administracija, teško je povjerovati da je i u Iliriku postupak bio drukčiji, odnosno da su se privilegiji mogli dobiti pozivajući se samo na baštinjena prava. Tako nam se čini vjerojatnim da su privilegiji u svakom slučaju u fazi osnivanja provincije Ilirika ili potvrđeni ili tom prilikom stečeni. Ukratko, ono što nam bilježi Plinije, u svakom slučaju nosi Augustov pečat.

No za ovu raspravu posebno značenje ima pitanje liburnskog brodogradnja o kojem izvori govore u dvjema okolnostima:

We believe that “early” *immunitas* of the Liburnians is only a hypothesis accepted by many, including the author of these lines. But it seems that the issue needs to be reconsidered. We will emphasize two points:

1. Privileges mentioned by Pliny (3, 139) actually refer to some of the Liburnian municipalities. If all Liburnians (or bigger part) originally enjoyed immunity, the question is why this privilege was later reduced to only about ten municipalities; and another question: their distribution on the map of Liburnia demands an acceptable explanation- which is missing.

2. Since mentioned Pliny’s information originate from official sources which belong to already established province of Dalmatia, it is reasonable to assume that statuses of belonging communities were defined on two occasions: (a) definitely after the end of the rebellion of Bato in 9 BC which resulted in new circumstances when the Roman authorities brought acts primarily considering behaviour of certain communities; except the punished, there had to be “awarded” ones for their loyalty; (b) however there is no doubt that many coastal communities from Illyricum could have retained their positions from the previous period – the question is which period?

Let us repeat once more that we have no information about the origin of privileges of the Liburnian municipalities, but we will consider what seems neither uncertain nor disputable. As already known, until the year 27 at the latest Illyricum was given status of the province “formally” implying that statuses, rights and obligations of all communities in

prvi put na početku građanskog rata 49. g., a drugi put 35. g. što smo gore citirali.

Iako su poznati obrisi uistinu burnih zbivanja u ranoj etapi građanskog rata 49. g., događaji se u historiografiji najčešće prikazuju sažeto, no ponekad i nepotpuno i/ili pogrešno, najčešće nastojeći izbjeći dobro poznate narative.³⁵ Stoga nije na odmet podsjetiti na ono što nam izvori dopuštaju.

Pošto se raskol u Republici izvrnuo u građanski rat, operacije počinju početkom 49. godine. Povukavši se iz Italije preko Otranta na drugu obalu, Pompej je uskoro raspolagao premoćnim pomorskim snagama. Njegove flote su potpuno zapriječile Cezarovo prebacivanje preko Otranta. U takvim okolnostima Cezar šalje kopnene snage na sjeverozapad Ilirika, pod vodstvom Gaja Antonija. Također je uputio Dolabelu da formira ratnu flotu koja bi pružila podršku kopnenim snagama.³⁶

Za Liburniju ovo ima ključno značenje: čini se da Dolabela nije imao drugog načina da u kratkom roku stvori flotu – osim da posegne za brodovljem Liburna.³⁷ Sasvim je

the province had to be defined; furthermore it is almost certain that all communities which remained loyal during the later temptations (primarily in the bellum Batonianum) retained their position within the new province of Dalmatia or even improved them if lucky. If we have in mind scrupulous approach to assigning various privileges promoted by August and his administration, it is difficult to believe that procedure in Illyricum was any different, i.e. that the privileges could be acquired on the basis of inherited rights. It seems likely that the privileges were either acquired or confirmed in the phase of foundation of the province of Illyricum. Anyhow Pliny's record definitely has August's mark.

Question of the Liburnian ships is particularly relevant in this discussion which is mentioned in the sources on two occasions: for the first time at the beginning of the Civil War in 49, and for the second time in the year 35 which we have already cited.

Although we know outlines of the tumultuous happenings in the early phase of the Civil War in 49, events in historiography are presented concisely, but occasionally also incompletely and/or incorrectly, usually in an attempt to avoid well-known narratives.³⁵ Therefore it will be useful to go through information from the sources once more.

³⁵ Danas se koriste prikazi i analize: J. J. WILKES, 1969, 37-45; usp. novije: M. ŠAŠEL KOS, 2005.; D. DŽINO, 2010, 81-95; usp. i R. MATIJAŠIĆ, 2009, 125-137. S obzirom na Liburniju S. ČAČE, 1993.; Inače je najiscrpnije u S. BILIĆ-DUJMUŠIĆ, 2000. (neobj. magistarski rad).

³⁶ Sasvim sažeto, ali dovoljno jasno u Apijana, *bell. civ.* 2, 41.

³⁷ Antička ratna povijest ne oskudijeva primjerima izgradnje flote u razmjerno kratkom roku. Ipak je riječ o državama koje su raspolagale golemim sredstvima i pogonima što se jedva smije uspoređivati s malom Liburnijom.

³⁵ Presently following reports and analyses are used: J. J. WILKES, 1969, 37-45; cf. more recent: M. ŠAŠEL KOS, 2005; D. DŽINO, 2010, 81-95; cf. also R. MATIJAŠIĆ, 2009, 125-137. In relation to Liburnia S. ČAČE, 1993; Most comprehensively S. BILIĆ-DUJMUŠIĆ, 2000; (unpublished MA thesis).

moguće da je on već raspolagao s još nekoliko jedinica, ali osnovni dio nove flote trebali su sačinjavati ratni brodovi Liburna. Da je tomu tako, svjedoči poznato mjesto u Cezarovom Građanskom ratu, gdje se navodi (*B. Civ. 3, 9*):

Discessu Liburnarum ex Illyrico M. Octavius cum iis quas habebat navibus Salonas pervenit. ibi concitatis Dalmatis reliquisque barbaris Issam a Caesaris amicitia avertit. conventum Salonis cum neque pollicitationibus neque denuntiatione periculi permovere posset, oppidum oppugnare instituit.

“Poslije odlaska liburnskih lađa iz Ilirika u Salonu je stigao Marko Oktavije s onim lađama što ih je imao. Ondje je pobunio Dalmate i ostale barbore, dok je Isu odvratio od Cezarova prijateljstva. Kad konvent u Salonu nije mogao nagovoriti ni obećanjima ni predočavanjem pogibelji, počeo je opsjedati grad.”³⁸

Poznato je pak da je izgubljen oveći dio teksta nakon 8. poglavlja Treće knjige Građanskog rata, pa je tako izgubljen i Cezarov prikaz bitke na Krku.³⁹ Zahvaljujući drugim vrelima doznajemo da su pompejevski vojskovođe Skribonije Libon i Marko Oktavije zaplovili Jadranom i negdje zatekli Dolabelino brodogradilište. Podrobnosti nisu poznate. Znamo jedino neke ishode. Gaj Antonije na Krku, odnosno Minucije

Since crisis in the Republic turned into a civil war, operations started at the beginning of the year 49. Pompey had dominant naval forces after he retreated from Italy over Otranto to the other coast. His fleet prevented Caesar’s crossing of Otranto. In such circumstances Caesar sent land forces to the north-west of Illyricum, led by Gaius Antonius. He also instructed Dolabella to form a war fleet as a support to land forces.³⁶

Crucial importance for Liburnia lies in the following fact: it seems that Dolabella had no other way of making a fleet at such short notice – except to take ships of the Liburnians.³⁷ It is possible that he already had several units, but basic part of the new fleet should have consisted of war ships of the Liburnians. This is confirmed by a famous citation in Caesar’s Civil War where he says (*B. Civ. 3, 9*):

Discessu Liburnarum ex Illyrico M. Octavius cum iis quas habebat navibus Salonas pervenit. ibi concitatis Dalmatis reliquisque barbaris Issam a Caesaris amicitia avertit. conventum Salonis cum neque pollicitationibus neque denuntiatione periculi permovere posset, oppidum oppugnare instituit.

“After the Liburnian ships left Illyricum, Marcus Octavius came to Salona with ships he already had. He incited revolt of the Delmatae and other barbarians, and turned

³⁸ Prijevod T. Smerdel: Gaj Julije Cezar, *Moji ratovi*, Zagreb, 1973, 270.

³⁹ Jedini opis bitke na Krku donose Lukanova *Pharsalia*, 4, 402-581; usp. G. VEITH, 1924, 267-271.

³⁶ In brief, but clear enough in Appian, *bell. civ. 2*, 41B

³⁷ Ancient war history offers a number of examples of building a fleet in a short period. These were states which had considerable financial resources which cannot be compared with small Liburnia.

Bazil i Salustije Krisp (povjesničar) na obližnjem kopnu nemaju nadalje nikakve pomoći ili podrške s mora, što samo po sebi svjedoči da Dolabelina flota više ne postoji. S druge strane, izvori svjedoče da je nakon kapitulacije G. Antonija Skribonije preuzeo odred brodova koji se dalje naziva “liburnskim”.⁴⁰ Oktavije će pak dalje djelovati s brodovima koje je imao na početku (“ahejsko”) te će s njima napokon doći i pod Salonu.

Valja osobito naglasiti ono što nalazimo na početku Cezarova teksta neposredno iza velike lakune: *discessu Liburnarum ex Illyrico*. Što zapravo označuje ova uporaba supstantiviziranog pridjeva (tj. *Liburnae*, a podrazumijeva se *naves*)? Izričaj očevitno računa na liburne kao specifični tip broda koji se pripisivao Liburnima, a takvi su brodovi gotovo sigurno sačinjavali daleko najveći dio flote koju je sada predvodio Skribonije Libon. S druge strane, jasno je da se podrazumijeva da flota potječe iz Liburnije.

Daljnji logični zaključak: Liburni su i u sklopu uspostavljenih odnosa s Republikom raspolagali brodovima upotrebljivim za ratovanje na moru. Sva ključna svojstva tih brodova, posebice u ovim godinama, ne

Issa away from Caesar’s friendship. After he could not persuade conventus in Salona nor with promises neither with threats, he started to siege the city.”³⁸

Large part of the text after the eighth chapter of the Third book of the Civil War was lost so that Caesar’s description of battle on Krk was lost as well.³⁹ Owing to other sources we learn that the Pompeian army leaders Scribonius Libo and Marcus Octavius sailed in the Adriatic and found Dolabella’s ships somewhere in the Liburnian waters. We do not know the details, only some outcomes. Gaius Antonius on Krk, and Minucius Basilus and Sallustius Crispus (historian) on the neighbouring mainland had no help or support from the sea from that moment indicating that Dolabella’s fleet was destroyed. On the other hand, sources testify to the fact that after capitulation of Gaius Antonius, Scribonius took over some ships which were still called “Liburnian”.⁴⁰ Octavius continued to

³⁸ Translation by T. Smerdel: Gaj Julije Cezar, *Moji ratovi*, Zagreb, 1973, 270.

³⁹ The only description of the battle on Krk can be found in Lucan’s *Pharsalia*, 4, 402-581; cf. G. VEITH, 1924, 267-271.

⁴⁰ Appian mentions capturing 40 ships of the Caesarian (evidently Adriatic) fleet, *bell. civ.* 2, 49. D. DŽINO, 2010, 91; believes that participation of the Liburnian forces on both belligerents indicates to ‘their existing political heterogeneity’: in fact with very scanty informations about actual events and circumstances, relations between the Liburnians are almost irrelevant considering the fact that dominant Pompey’s armada *captured* ships which were called Liburnian.

⁴⁰ Zarobljavanje 40 brodova cezarske (očevitno jadranske) flote spominje Apijan, *bell. civ.* 2, 49. D. DŽINO, 2010, 91; Ipak uzima da sudjelovanje liburnskih snaga na objema zaraćenim stranama ukazuje na ‘their existing political heterogeneity’: u stvari, uz vrlo oskudnu obaviještenost o stvarnim događanjima i prilikama, odnosi među Liburnima su gotovo irelevantni s obzirom na činjenicu da je premoćna pompejevska armada *zarobila* brodovlje zvano liburnskim.

poznajemo. Ali neke znamo: bili su brzi i okretni i, što je posebno važno, dovoljno jaki da lako ne stradavaju u okršajima s velikim standardnim brodovima i dovoljno veliki i oblikovani da ponesu nužni broj boraca na palubi.⁴¹

Održavanje ovih efektivna bilo je stanovito jamstvo statusa u okviru odnosa spram Rima, ali je istovremeno bilo i tere- tom, jer je valjalo održavati brodove (i zamjenjivati dotrajale novima), sa svom potrebnom opremom i uvježbanim ljudstvom. Mogućnost “mirnodobske” namjene brodo- va ovaj teret samo donekle olakšava.

Najkraće, pretpostavka je da su Li- burni bili obvezni držati određeni broj bro- dova i stavljati im na raspolaganje kada to Rimljani od njih zatraže. To su Cezarovi zapovjednici iskoristili 49. godine. Od bro- dovlja koje je Dolabela sastavio, dobar dio je, kao što je poznato, Skribonije odveo u Otrant i tamo je ta flota ostala barem do 48./7. godine. Njihova kasnija sudbina nije poznata.

S druge strane, ostala je sačuvana vijest o flotili Jadertina kojom se uspješno poslužio Kornificije tijekom 48. g. u na- stojanju da barem donekle oslabi nadmoć pompejevske flote pod M. Oktavijem. Nije nevjerovatno da se radilo o dijelu liburn- skih brodova koji su spretno ili sretno izbjegli kapitulaciju i sklonili se u Jader. I sama činjenica da Kornificije računa na Jader u fazi najveće krize cesarovaca u Iliriku svjedoči o tome da se pompejevska

work with ships which he had at the begin- ning (“Achaean”), and he finally reached Sa- lona with them.

We need to emphasize the begin- ning of Caesar’s text immediately after the big lacuna: *discessu Liburnarum ex Illyrico*. What does this use of substantivized adjecti- ve (i.e. *Liburnae*, implying *naves*) denote? This expression evidently relates to *liburnae* as a specific type of ship which was ascribed to the Liburnians, and such ships almost cer- tainly made the largest part of the fleet now headed by Scribonius Libo. On the other hand, it is clear that the fleet had to be from Liburnia.

Further logical conclusion: the Libur- nians continued to have ships which could be used for naval warfare after they had es- tablished relations with the Roman Repub- lic. We do not know all crucial characteris- tics of these ships, particularly in this period, but we do know that they were fast and agile, and what was particularly important, strong enough not to be destroyed easily in con- frontations with large standard ships and big enough and made to carry a sufficient num- ber of soldiers on the deck.⁴¹

Maintaining of these effectives was a certain guarantee of status within relations towards Rome, but at the same time it was a burden as ships had to be maintained (and replaced with new ones) with all the neces- sary equipment and trained staff. Possibility of ships usage in time of peace only partially alleviated this burden.

⁴¹ S. PANCIERA, 1956 (1958); D. DŽINO, 2003.

⁴¹ S. PANCIERA, 1956 (1958); D. DŽINO, 2003.

armada nije ni pokušala upuštati u ovladavanje južnom Liburnijom i samim Jaderom. I ovo se dovodi u vezu s Rimljanima koji su već tada morali trajno boraviti u Jaderu, pa se pomišlja i na postojanje konventa rimskih građana.⁴² Nimalo ne dvojeći glede nazočnosti brojnosti i važnosti Rimljana u Jaderu u tom razdoblju, i nadalje držim da valja poštovati kritični pasus u Aleksandrijskom ratu, gdje se izrijekom navodi (*B. Alex.* 42, 3):

... *cum Octavius ex fuga Pharsalici proelii magna classe in illum se sinum contulisset, paucis navibus Iadertinorum, quorum semper in rempublicam singulare constiterat officium, dispersis Octavianis navibus erat potitus, et vel classe dimicare posset, adiunctis captivis navibus sociorum.*

“Kad se Oktavije na bijegu poslije bitke kod Farsala sklonio s velikim brodovljem u onaj zaljev, Kornificije ga je rastjerao s malim brodovljem Jadertina, a ti su uvijek iskazivali prema rimskoj republici osobitu privrženost. Oktavijevo je brodovlje zarobio da bi se mogao na moru boriti, kad zarobljeno pridruži savezničkom brodovlju.”

Svu težinu ima izričaj *naves sociorum* (jedine spomenute, dakle jadertinske!), tim prije što mu prethodi ono o Jadertinima: *quorum semper in rempublicam singulare constiterat officium*, fraza koja se teško može odnositi na eventualni konvent rimskih građana u Jaderu.

In short, the assumption is that the Liburnians were obliged to maintain a certain number of ships and be at disposal whenever the Romans asked them. Caesar's commanders used this in the year 49. Out of ships which Dolabella gathered, large part was taken to Otranto by Scribonius and the fleet remained there at least until 48/7. What became of them is not known.

On the other hand, there is information on flotilla of the Iadertini which was used successfully by Cornificius during 48 in an attempt to at least try to reduce supremacy of the Pompeian fleet under M. Octavius. It is possible that these were some of the Liburnian ships which avoided capitulation skillfully or luckily and retreated to Iader. The fact that Cornificius counts on Iader in the phase of the biggest crisis of the Caesar's supporters on the Adriatic indicates that Pompey's army did not attempt to conquer southern Liburnia and Iader. This is also interpreted in relation to the Romans who had to settle permanently in Iader by that period. There is a thesis that there may even be a conventus of the Roman citizens in Iader at the time.⁴² Without any doubts regarding number and importance of the Romans in Iader at the time, I still believe that we should trust critical passage in the Alexandrian War were it is stated explicitly (*B. Alex.* 42, 3):

... *cum Octavius ex fuga Pharsalici proelii magna classe in illum se sinum*

⁴² M. SUIĆ, 1981, 168 i bilj. 11; v. sada S. SISANI, 136 i bilj. 177; M. ŠAŠEL KOS, 2005, 297-298; D. DŽINO, 2010, 89.

⁴² M. SUIĆ, 1981, 168 and note 11; see S. SISANI, 136 and note 177; M. ŠAŠEL KOS, 2000, 297-298; DŽINO, 2010, 89.

Moglo bi se dalje zaključiti da je ovo događanje moglo biti nastavak rasula liburnskog zajedništva. Ako su naime događaji koji kulminiraju pobjedom pompejevaca na Krku i odvođenje liburnskog brodogradila daleko na jug faktički podijelili Liburne, sada, nakon što su Jadertini stekli osobitu važnost u očima stranke koja je počela pobjeđivati, lako je zamisliti kakve su razlike među liburnskim zajednicama sada nastajale. To nije bitno mijenjalo odnose čak i ako pretpostavimo da je Kornificiju pošlo za rukom već tijekom ljeta 48. g. uspostaviti kontrolu nad čitavom Liburnijom. Podsjetimo da je nekoliko tisuća ljudi, napose iz sjevernijih općina, u tom času bilo daleko, na protivnoj strani – što se lako moglo izroditi u katastrofu za ove skromne zajednice.

Ništa ne znamo o sudbini brodogradila i ljudi nakon 48. godine. Samo je moguće da se dio njih uspio vratiti u svoje zajednice. U izvorima se liburnskoj floti gubi svaki trag. Njen prvotni zapovjednik, Skribonije Libon, još je prije Farsala navodno preuzeo vrhovno zapovjedništvo nad pompejevskom flotom, pa je tako prestala i njegova veza s liburnskom flotom. Iz epizoda ratovanja na obali današnje Albanije, štoviše, razabire se da je Skribonije ujedno djelovao u samom vrhu pompejevske armije. Poslije Farsala dio vođa pompejevskih snaga, poput Marka Oktavija na Jadranu, nastojat će produžiti borbu, dok će drugi, pa tako i Skribonije Libon, zajedno sa Ciceronom, odustati od daljnje borbe i vratiti se u Italiju.

U svakom slučaju, liburnske zajednice, obalne na kopnu i otočke, do 35. g. opet

contulisset, paucis navibus Iadertinorum, quorum semper in rempublicam singulare constiterat officium, dispersis Octavianis navibus erat potitus, et vel classe dimicare posset, adiunctis captivis navibus sociorum.

“When Octavius was running away after the battle of Pharsalus, he hid with large ships in this bay but Cornificius chased him away with small ships of the Iadertini who had always expressed exceptional loyalty towards the Roman state. He took Octavius’ ships so he can fight in the sea when captured ships were joint with the fleet of the allies.”

Expression *naves sociorum* (the only mentioned ships, meaning of the Iadertini!) is particularly important, all the more as it is preceded by a line on the Iadertini: *quorum semper in rempublicam singulare constiterat officium*, phrase which can hardly relate to possible conventus of the Roman citizens in Iader.

We may conclude that this event might be a continuation of decay of the Liburnian unity. If the events which culminated with the victory of the Pompey’s supporters on Krk and taking the Liburnian ships far south divided the Liburnians, it is easy to imagine what differences among the Liburnian communities appeared after the Iadertini became particularly important for the winning party. This did not change the relations even if we assume that Cornificius managed to establish control over entire Liburnia as early as the summer of 48. Let us remember that several thousand men, particularly from northern communities were far away, on the opposite side – which could easily turn into a catastrophe for these small communities.

raspoložu (ratnim) brodovljem. To brodovlje Oktavijan oduzima opravdavajući čin liburnskim gusarstvom. No taj čin, kako smatramo, ima daleko šire značenje. Apijan, a vjerojatno i već njegov izvor, prenosi ono što je bilo “vrijedno spomena” – oduzeti brodovlje upravo velikim pomorcima Liburnima.⁴³ No taj postupak je morao biti dio obuhvatnijeg postupka, onoga kojim je zapravo dokinuto do tada važeće uređenje rimsko-liburnskih odnosa. Ili, drugim riječima, to bi ujedno bio i kraj liburnskog saveza.

5. Liburnija i provincija Ilirik

Cezar, kao prokonzul, od 58. g. pr. Kr. upravlja i Ilirikom. Tadašnji rimski Ilirik sastoji se od niza većih i manjih zajednica koje su pod rimsku vlast došle u raznim okolnostima od 3. do 1. st. pr. Krista. Gotovo je sigurno da izraz *provincia* koji se mjestimice javlja u vezi s Ilirikom prije 30. g. pr. Kr. ne može poslužiti dokazom da je Ilirik provincija u punom smislu riječi. Uzima se da je Ilirik i formalno postao provincijom najkasnije 27. g. pr. Kr. – od tada do 11. g. pr. Kr. jedna je od “senatskih” provincija kojom upravljaju prokonzuli; nakon toga Ilirik postaje carskom provincijom.⁴⁴ Tijekom kasnije Augustove vladavine slijede rimska osvajanja koja će protegnuti Ilirik sve do Dunava. Istom nakon Batonskog rata došlo je do podjele na Dalmaciju i Panoniju.

We do not know what happened to the ships and men after the year 48. It is possible that some of them managed to return to their communities. All traces of the Liburnian fleet are lost in the sources. Its original commander, Scribonius Libo, allegedly took command over the Pompeian fleet prior to the Battle of Pharsalus and his relation to the Liburnian fleet stopped in that way. What is more, from the war episodes on the coast of present-day Albania it is evident that Scribonius was at the same time active in the highest instances of the Pompeian army. After Pharsalus some of leaders of the Pompeian forces such as Marcus Octavius on the Adriatic tried to continue the struggle while others, including Scribonius Libo together with Cicero gave up the fight and returned to Italy.

Anyhow the Liburnian communities, both on land and islands, had their (war) ships again by the year 35. Octavian confiscated these ship justifying this act with Liburnian piracy. However, in our opinion this act had more far-reaching importance. Appian and probably his source as well transfers what was “worth mentioning” – taking ships from great sailors Liburnians.⁴³ This procedure had to be a part of a more comprehensive procedure, the one which ended previous arrangement of the Roman-Liburnian relations. Or in other words, at the same time it would be the end of the Liburnian alliance.

⁴³ Podsjetimo se da Apijan sam ističe značenje liburnskog pomorstva u uvodnom dijelu Ilirike!

⁴⁴ V. pregled problematike u D. DŽINO, 2010, 119, 129-136.

⁴³ Let us remember that Appian himself emphasizes the importance of Liburnian seafaring in the introductory part of Illyrica!

Malo se zna o ovom Iliriku koji je kao provincija trajao barem 40-ak godina. Ponajmanje se zna o njegovu ustroju.⁴⁵ S druge strane, sasvim je nevjerojatno da je i formalno konstituiranje provincije izvedeno bez sustava mjera kojima je trebalo osigurati postojani poredak. To je bilo utoliko potrebnije imajući u vidu spomenuto veliko šarenilo statusa obuhvaćenih entiteta.

Kako sam i drugdje naznačio, tragove ovog uređenja nalazimo u onom "sloju" podataka koje mjestimice donosi Plinije. Takva dva mjesta izravno se tiču Liburnije, pa ćemo ih kratko analizirati.

1. Plinije (3, 140) donosi najprije dugi popis koji je na osobit način i geografski opis. Polazeći od nekog geografskog opisa nepoznatog autora Plinije uzima da je prostor između Istre i sjeverne Dalmacije zapravo zaljev i potom navodi primorske gradove (*oppida*) striktno geografskim redom, od Alvone na sjeverozapadu do uključno Enone na jugoistoku: ovaj niz je dakle također i točkama obilježena linija obale toga zaljeva. Da je doista riječ o geografiji svjedoči završetak niza, spomenom *civitas Pasini* i *flumen Telavium quo finitur Iapudia*, to jest navođenjem jedne općine koje središte nije *oppidum* i rijeke koja na čitavom potezu jedina zavrjeđuje spomen, očevitno zato što označuje granicu.

⁴⁵ D. DŽINO, 2010, 122, sudi da administrativna podjela Ilirika u ovo vrijeme nije poznata, dok Plinijevi podaci datiraju iz kasnijeg doba.

5. Liburnia and the province of Illyricum

Caesar as a proconsul governed Illyricum from 58 BC. Roman Illyricum at the time consisted of a series of large and small communities which were conquered by the Romans in various circumstances from the 3rd to the 1st century BC. It is almost certain that the expression *provincia* which appeared occasionally in relation to Illyricum before the year 30 BC cannot be a proof that Illyricum was a province in proper sense of the word. General belief is that Illyricum was a province formally from 27 BC at the latest. From 27 BC to around 11 BC it is one of "senatorial" provinces governed by proconsuls; afterwards Illyricum became an imperial province.⁴⁴ During later Augustus' reign Roman conquests expanded Illyricum all the way to the Danube. After the *Bellum Batonianum* the province was divided to Dalmatia and Pannonia.

Little is known about this Illyricum which lasted as a province for at least some 40 years. Even less is known about its structure.⁴⁵ On the other hand, it is impossible that formal constitution of the province was established without a system of measures ensuring a stable system. It was necessary all the more having in mind all versatility of statuses of encompassed entities.

As I have already noticed elsewhere, traces of this system can be found in that

⁴⁴ Overview of the theme: D. DŽINO, 2010, 119; 131-136.

⁴⁵ D. DŽINO, 2010, 122, states that administrative division of Illyricum in this period was not known, while Pliny's information can be dated to later period.

O identifikaciji Telavija ovdje nema smisla ponovo govoriti. Položaj te rijeke naznačuje samo jedan antički izvor, Ptolemej (2, 16, 2): prema koordinatama u rukopisima, kao i prema kartama, Telavij može biti jedino Žrnovnica pod Velebitom južno od Sv. Jurja.⁴⁶ Plinije pak donosi da tu završava Japudija, pa se podrazumijeva da južno od Telavija počinje Liburnija.

2. Drugo mjesto je na kraju opisa Liburnije odnosno Skardonitanskog konventa (početak 3, 141): *Liburniae finis et initium Dalmatiae Scardona in amne eo XII passuum a mari...* “Kraj je Liburnije i početak Dalmacije Skardona na toj rijeci, 12 milja od mora.” Drugdje sam istaknuo osobiti spomen Dalmacije, pojam koji ovdje očividno ne obuhvaća (kasniju) provinciju Dalmaciju, nego bitno užu oblast imenovanu po Delmatima.⁴⁷

Plinije dakle spominje tri oblasti: *Iapudia*, *Liburnia*, *Dalmatia*. O kakvim oblastima je riječ? I kojem razdoblju pripadaju ovi podaci?

Što se tiče datiranja, najjednostavnije je ove podatke smjestiti u horizont koji je svakako stariji od horizonta kojem pripadaju podaci iz službenih vrela povezanih s konventima odnosno s ustrojem provincije Dalmacije. Moguće je stoga, a čini mi se da je veoma vjerojatno, da ovaj stariji horizont pripada upravo ranijoj provinciji Ilirik. Štoviše je vjerojatno i to da se to odnosi na

“layer” of information brought by Pliny occasionally. Two such references are related directly to Liburnia so we will analyze them briefly.

1. Pliny (3, 140) firstly presents a long list which is also a geographical description in a special way. Starting from some geographical description of an unknown author, Pliny states that the area between Istria and northern Dalmatia is actually a gulf and then he lists coastal cities (*oppida*) in a strictly geographical order, from Alvona in the northwest to Aenona (included) in the south-east: this series is also a line of this gulf’s coast marked with dots. The end of the row testifies to the fact that it was really geography: mentioning *civitas Pasini* and *flumen Telavium quo finitur Iapudia*, i.e. mentioning a municipality whose center is not an *oppidum* and a river which is the only one worth mentioning, evidently because it represents a boundary.

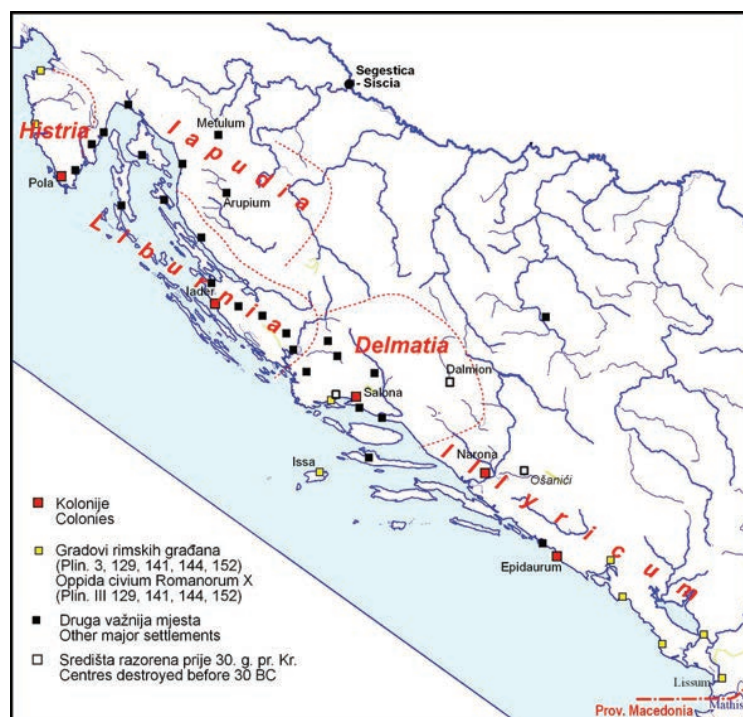
It would be pointless to discuss identification of Telavium here again. Position of this river is designated by only one ancient source, Ptolemy (II 16, 2): judging from the coordinates in manuscripts and according to the maps Telavium can only be Žrnovnica under Velebit south of Sv. Juraj.⁴⁶ Pliny states that Iapudia ends here implying that Liburnia starts south of Telavium.

2. The second place is at the end of description of Liburnia i.e. Scardonitan judicial district (beginning 3, 141): *Liburniae*

⁴⁶ O pitanju Telavija S. ČAČE, 1988; usp. i S. ČAČE, 2007.; Drukčije B. OLUJIĆ, 2007, 112-114.

⁴⁷ S. ČAČE, 2003.

⁴⁶ About the question of Telavium S. ČAČE, 1988; cf. also S. ČAČE, 2007; Differently B. OLUJIĆ, 2007, 112-114.

Karta 4. Hipotetička podjela Augustova Ilirika.
Map 4. Hypothetical division of Augustan Illyricum.

vrijeme oko 30.-15. g. pr. Kr., kada je rimski Ilirik tek nešto proširen i donekle stabiliziran u odnosu na onaj Ilirik iz Cezarova doba.

Prema Pliniju bi stoga trebalo računati na podjelu provincije na oblasti koje su imenovane po etnijama (v. i Kartu 4.). To bi bili “okruzi” u službi upravljanja provincijom, a ne “etničke” jedinice. Da je ovo drugo vjerojatnije može pokazati niz naznaka. Kada je riječ o Japudiji, ona bi se sastojala od većinskih domaćih peregrinskih zajednica, zatim najmanje jedne s povlaštenim statusom (Lopsi), kao i primorskog pojasa u kojem se tada počimju formirati Tarsatika i Senija, gradovi u

fnis et initium Dalmatiae Scardona in amne eo XII passuum a mari... “the end of Liburnia and beginning of Dalmatia is Scardona on this river, 12 miles from the sea.” I have already mentioned elsewhere special mention of Dalmatia, term which here evidently does not encompass later province of Dalmatia, but more limited region named after the Delmatae.⁴⁷

Pliny mentions three regions: *Iapudtia*, *Liburnia*, *Dalmatia*. What regions were they? And to which period these data belong?

As for dating, the simplest solution is to set these data into a horizon which is definitely older than the horizon associated with information from official sources related to the *conventus* i.e. structure of the province of Dalmatia. Therefore it is possible, and it seems very likely that this older horizon belongs to the earliest province of Illyricum. Furthermore, it is possible that this refers to the period around 30-15 BC when Roman Illyricum was only slightly expanded and somewhat stabilized in relation to Illyricum from the Caesar’s period.

Therefore according to Pliny we should consider division of provinces into regions which were named after ethnicities.

⁴⁷ S. ČAČE, 2003.

kojima za sada nema pouzdanih natpisnih potvrda domorodačkog življa.⁴⁸

S druge strane, kako sam drugdje napomenuo, i ona “manja” Dalmacija koju spominje Plinije heterogena je sastava. Osim onoga što je sada ostavljeno Delmatima kao peregrinskoj zajednici, očividno su uz obalu još neke male zajednice koje će potom ući u sklop salonitanskog agera (Pituntini, Neratini, Onastini),⁴⁹ a moguće još poneka za koju nema spomena u raspoloživim vrelima. U ovoj fazi ostaju i dvije stare isejske naseobine, Tragurij i Epetij, zacijelo s različitom sudbinom. U području sada definitivno vodeću ulogu preuzima Salona kao kolonija i, možda već sada, glavni grad provincije.

Liburnija je također zahvaćena promjenama. Najveća općina, Jader, postaje kolonijom. Najmanje dvije općine, Enona i Arba, još u okvirima augustovskog Ilirika dobijaju municipalnu konstituciju. Na sjeveru posebne povlastice imaju Alute i Flanati te krčki Kurikte i Fulfinati; na jugu su još Aserijati i Varvarini. Vjerojatno je pak da je neki poseban status imao i Nedinum, dok su ostale općine peregrinske. Međutim, valja upozoriti da su promjene i na toj strani, bilo kao posljedica ratnih sukoba, bilo zahvaljujući mjerama rimske vlasti. Nekoliko općinskih središta kasnog predrimskog doba su napuštena, kao Gradac kod Smokvice na

These would be “counties” in service of governing the province, and not “ethnic” units. A number of indications can show that the latter option is more likely. Iapudia would consist of dominant local peregrine communities, but it would also encompass at least one with privileged status (Lopsi), and coastal zone where Tarsatica and Senia started to be formed, cities in which reliable epigraphic evidence about native population has not been found so far.⁴⁸

On the other hand, as I have already mentioned elsewhere, “smaller” Dalmatia mentioned by Pliny also has heterogenous structure. Except for what has been left to the Delmatae as a peregrine community, it is evident that there are some smaller communities along the coast which will later enter the Salonitan ager (Pituntini, Neratini, Onastini),⁴⁹ and possibly some others which are not mentioned in available sources. In this phase there are also two old Issaeian settlements Tragurium and Epetium, probably with different desities. Salona takes dominant role in the area as a colony, and perhaps also as the capital of the province this early.

Changes also affected Liburnia. Iader as the biggest communities became a colony. Two smallest municipalities Aenona and Arba, still within Augustan Illyricum obtained municipal structure. The Alutae and Flanates in the north had special privileges,

⁴⁸ Pregledno po mjestima u A. STARAC, 2000, 77-78, 84-85.

⁴⁹ Cjelovit prikaz problema i rasprava u D. MARŠIĆ, 2003.

⁴⁸ Overview of places in A. STARAC, 2000, 77-78, 84-85.

⁴⁹ Comprehensive presentation of problems and discussions in D. MARŠIĆ, 2003.

jugu otoka Paga⁵⁰ te Gradina Žeželj u Erveniku i Đurina gomila u Mokrom polju;⁵¹ Gradina kod Sv. Trojice u Tribnju se napušta, a kako se sada jasnije vidi, u Starigradu-Paklenici niče Argirunt.⁵² Ovih nekoliko kratkih naznaka je sasvim dovoljno da nas upozori na dinamiku promjena, pa i novog razvoja koji zamah dobija upravo u okvirima provincije Ilirika, a prije formiranja provincije Dalmacije. Naposljetku treba uzeti u obzir i natpis (CIL V 3346, Verona) koji spominje Japudiju i Liburniju u kontekstu Batonskog rata. Fragmentarni natpis svjedoči da je nepoznati dužnosnik bio na čelu Japudije i Liburnije za vrijeme Batonskog rata (*[bello] Batoniano praefui [...] Iapudiai et Liburn(iai)*). Analizirajući ovaj natpis M. Suić je istaknuo izvanredne, ratne okolnosti koje su uvjetovale potrebu za uspostavom zapovjedništva koje će dobiti vojne, ali i civilne ovlasti nad dvjema oblastima u ulozi “predziđa” Italije.⁵³ Ostavljajući po strani pitanja koja se nameću analizirajući ovaj natpis, kao i sva daljnja koja su u literaturi do danas pokrenuta, obratio bih pozornost na imenovanje dviju oblasti, Japudije i Liburnije. Mislim, naime, da ovdje nalazimo ako ne potpuno siguran, ali ipak uvjerljiv znak postojanja podjele provincije kako

as well as the Curictae and Fulfinates on Krk, and Asseriatas and Varvarini in the south. It is likely that Nedinum also had special status while other communities were peregrine. However there were changes on this side as well, either as consequences of war conflicts, or owing to actions of the Roman authorities. Several municipality centers from the late pre-Roman period were deserted such as Gradac near Smokvica in the south of the island of Pag,⁵⁰ Gradina Žeželj in Ervenik and Đurina Gomila in Mokro Polje;⁵¹ Gradina near Sv. Trojica in Tribanj was deserted and Argyruntum was formed in Starigrad-Paklenica as it is becoming more evident.⁵² These few short indications are quite enough to realize the dynamics of changes and new development which was intensified within the province of Illyricum, and before the province of Dalmatia was formed.

Finally we need to consider the inscription (CIL V 3346, Verona) mentioning Iapudia and Liburnia in the context of the *Bellum Batonianum*. Fragmentary inscription testifies to the fact that someone unknown was at the head of Iapudia and Liburnia during the rebellion of Bato (*[bello] Batoniano praefui [...] Iapudiai et Liburn(iai)*). In analysis of this monument M. Suić emphasized exceptional wartime circumstances which

⁵⁰ Š. BATOVIĆ, 1973, 105; Š. BATOVIĆ, 1990.

⁵¹ W. BUTTLER, 1933, 193-194 (Đurina gomila), 194-195 (Žeželj).

⁵² Gradina nad Sv. Trojicom A. TONC, 2011; opširnije o Argiruntu i arheološkoj slici okoline M. DUBOLNIĆ, 2007.

⁵³ M. SUIĆ, 1992.

⁵⁰ Š. BATOVIĆ, 1973, 105; Š. BATOVIĆ, 1990.

⁵¹ W. BUTTLER, 1933, 193-194 (Đurina gomila), 194-195 (Žeželj).

⁵² Gradina nad Sv. Trojicom A. TONC, 2011; more comprehensively on Argyruntum and archaeological image of the surroundings M. DUBOLNIĆ, 2007.

sam prethodno izložio. Titula nepoznatog dužnosnika nije navedena (*praefectus?*), ali je sasvim izvjesno da je imao i vojne i civilne ovlasti. Pri tome, ipak, valja stalno imati pred očima teritorijalnost ovlasti. Kao što, uostalom, izvori rječito svjedoče, Batonski rat je bio veliki, višegodišnji konflikt koji su posebno odlikovala kretanja velikih i malih postrojbi. Kao što je i Suić istaknuo, Liburnija i Japudija su imale dvojnu ulogu: svojevrsnog obrambenog pojasa, ali i logističke baze kao podrška vojsci koja djeluje u zaleđu.

Uza sve što je rečeno, smatram dovoljno valjanom hipotezom prema kojoj bi i u gornjem natpisu zabilježene oblasti Japudije i Liburnije bile zapravo okružja formirana u sklopu provincije Ilirika. Upravo je utvrđivanje razgraničenih područja bitno olakšavaju upravljanje provincijom i, u krajnjem slučaju poput Batonskog rata, već postojeće “jedinice” tvore gotovu okosnicu na koju će se osloniti i ratni napori.⁵⁴

caused the need to establish command with military and civil authorities in two regions functioning as a “bulwark” of Italy.⁵³ Leaving aside all questions related to this inscription, as well as those discussed in scholarly works, I would like to pay attention to naming of the two regions, Iapudia and Liburnia. I believe that here we have a convincing if not determinate sign of division of the province as explained earlier. Title of the unknown official was not mentioned (*praefectus?*), but it is certain that he had military and civil authorities. However we need to keep in mind territoriality of the authorities. As confirmed by the sources, the *Bellum Batonianum* was a major, lengthy conflict which was characterized by movements of large and small units. As emphasized by Suić, Liburnia and Iapudia had double role: as a kind of defensive zone, but also as a logistic basis serving as support to army which was active in the hinterland.

With all the aforementioned I believe that it is justified to state that in the mentioned inscription regions of Iapudia and Liburnia were actually areas formed in the province of Illyricum. Establishment of divided territories facilitated governing the province, and in extreme cases such as the *Bellum Batonianum* existing “units” made prepared basis for the war efforts.⁵⁴

⁵⁴ Veoma je inspirativan prinos C. NICOLET, 1991; gdje ukazuje na pozadinu i rano datiranje Augustova administrativnog ustroja Italije, ali se osvrće i na šire aspekte problematike upravljanja na samim počecima Principata.

⁵³ M. SUIĆ, 1992.

⁵⁴ It is inspiring a contribution of C. NICOLET, 1991; analyzing the background and arguing for early dating of Augustus’ administrative organization of Italy, but also discussing wider aspects of problems of government in the early beginnings of the Principate.

Literatura / Literature

- BANDELLI, G., 1989. – G. Bandelli, Contributo all'interpretazione del cosiddetto elogium di C. Sempronio Tuditano, *Aquileia repubblicana e imperiale, Antichità Altoadriatiche*, 35, Udine, 111-132.
- BATOVIĆ, Š., 1973. – Š. Batović, Prapovijesni ostaci na zadarskom otočju, *Diadora*, 6, Zadar, 5-165.
- BATOVIĆ, Š., 1990. – Š. Batović, Rekognosciranje otoka Paga u 1989. godini, *Obavijesti HAD-a*, 22/1, Zagreb, 26-32.
- BILIĆ-DUJMUŠIĆ, S., 2000. – S. Bilić-Dujmušić, Ratne operacije u provinciji Ilirik 49-47. Pr. Kr., magist. Radnja, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- BRACCESI, L., 1979. – L. Braccesi, *Grecità adriatica. Un capitolo della colonizzazione greca in Occidente*, Patron, Bologna.
- BUTTLER, W., 1933. – W. Buttler, Burgwälle in Norddalmatien, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1931 BRGK*, 21, Frankfurt a/M, 183-198.
- CAMBI, N., 2012. – N. Cambi, O nekim toponimima i opisu ratovanja na istočnom Jadranu u Lukanovom građanskom ratu, *Rad HAZU*, Razred za društ. znan., 49 (512), Zagreb, 1-28.
- CERVA, M., 1996. – M. Cerva, Roma e "la sottomissione" della Liburnia, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria (AMSIA)*, N. S., 44, Trieste, 7-18.
- COUNILLON, P., 2006. – P. Counillon, Le Périples du Ps. Scylax et l'Adriatique (§ 17-24), *Les routes de l'Adriatique antique: Géographie et économie – Putovi antičkog Jadrana: geografija i gospodarstvo*, Ausonius Mémoire, Bordeaux – Zadar, 19-29.
- ČAČE, S., 1988. – S. Čače, Položaj rijeke Telavija i pitanje japodskog primorja, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 27 (14), (1987/88), Zadar, 65-92.
- ČAČE, S., 1991. – S. Čače, Rim, Liburnija i istočni Jadran u 2. st. pr. n. e., *Diadora*, 13, Zadar, 55-76.
- ČAČE, S., 1993. – S. Čače, Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija (Nat. hist. 3, 130; 139-141), *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32, Zadar, 1-36.
- ČAČE, S., 1993a. – S. Čače, Prilozi povijesti Liburnije u 1. stoljeću prije Krista, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 35, Zadar, 1-35.
- ČAČE, S., 1999. – S. Čače, Manijski zaljev, Jadastini i Salona, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 90-91, Split, 57-87.
- ČAČE, S., 2003. – S. Čače, Ime Dalmacije u 2. i 1. st. prije Krista, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 40 (27), Zadar, 29-48.
- ČAČE, S., 2006. – S. Čače, South Liburnia at the Beginning of the Principate: Jurisdiction and Territorial Organization, *Les routes de l'Adriatique antique: Géographie et économie – Putovi antičkog Jadrana: geografija i gospodarstvo*, Ausonius Mémoire, Bordeaux – Zadar, 65-79.
- ČAČE, S., 2007. – S. Čače, Aserija i njezino zaleđe: Bukovica, Zrmanja, južni Velebit, *Asseria*, 5, Zadar, 39-82.

- ČAČE, S., 2013. – S. Čače, Secus flumen Titium: o razgraničenjima i promjenama oko rijeke Krke prije i na početku Principata, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, 1, Zadar, 17-37.
- ČELHAR, M., 2013. – M. Čelhar, Gradina Vrčevo – Gorica, *Diadora*, 26-27, Zadar, 225-239.
- ČONDIĆ, N., 2010. – N. Čondić, Liburnski grobovi na zadarskom poluotoku, *Diadora*, 24, Zadar, 27-55.
- DE SOUZA, P., 1999. – P. De Souza, *Piracy in the Graeco-Roman World*, Cambridge.
- DUBOLNIĆ, M., 2007. – M. Dubolnić, Argyruntum i njegov teritorij u antici, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 49, Zadar, 1-58.
- DŽINO, D., 2003. – D. Džino, The influence of Dalmatian Shipbuilders on the Ancient Warships and naval Warfare: teh lembos and liburnica, *Diadora*, 21, Zadar, 19-36.
- DŽINO, D., 2010. – D. Džino, *Illyricum in Roman Politics, 229 BC–AD 68*, Cambridge UP, Cambridge.
- GWYN MORGAN, M., 1973. – M. Gwyn Morgan, The Roman Use of Stades and the Elogium of C. Sempronius Tuditanus (cos. 129 B.C.), *Philologus*, 117, 29-47.
- KAMENJARIN, I. – ŠUTA, I., 2012. – I. Kamenjarin – I. Šuta, *Antički Sikuli. Katalog izložbe*, Kaštela.
- MARŠIĆ, D., 2003. – D. Maršić, Antička naselja Pituntium, Neraste i Oneum – Antique settlements Pituntium, Neraste and Oneum, *Histria antiqua*, 11, Pula, 435-450.
- MATIJAŠIĆ, R., 2009. – R. Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana, Povijest hrvatskih zemalja u antici*, sv. 1, Leykam International, Zagreb.
- MÜLLER, C., 1855. – C. Müller, *Geographi Graeci minores*, I (GGM I.), Pariz.
- NICOLET, L., 1991. – C. Nicolet, L'origine des *regiones Italiae* augustéennes, *Cahiers du Centre G. Glotz*, 2, Paris, 73-97.
- OLUJIĆ, B., 2007. – B. Olujić, *Povijest Japoda. Pristup*, Srednja Europa, Zagreb.
- PANCIERA, S., 1956. – S. Panciera, Liburna – Rassegna delle fonti, caratteristiche della nave, accezioni del termine, *Epigraphica*, 18 (1958), 130-156.
- PARMEGGIANI, G., 2011. – G. Parmeggiani, *Eforo di Cuma. Studi di storiografia greca*, Pàtron, Bologna.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D., 1950. – D. Rendić-Miočević, Prilozi etnografiji i topografiji naše obale u staro doba – Jadasini, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 52, Split 1950 (1935-49), 19-34 (= *Iliri i antički svijet*, 1989, Split, 111-123).
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D., 1970. – D. Rendić-Miočević, Salone d'après les sources antiques et question des Grecs salonitains, *Disputationes Salonitanae*, Split.
- SHERK, R. K., 1969. – R. K. Sherk, *Roman Documents from the Greek East. Senatus consulta and epistulae to the Age of Augustus*, Baltimore.
- SHIPLEY, G., 2011. – G. Shipley, *Pseudo-Skylax's Periplus: The Circumnavigation of the Inhabited World – Text, Translation and Commentary*, Liverpool University Press, Liverpool.
- SISANI, S., 2012. – S. Sisani, Tergeste e le "colonie" cesariane della Gallia togata (in margine a b.g. 8.24.3), A. Giovannini (ed.), *Trieste e l'Istria* (Atti Trieste 2012), Trieste, 105-152 (prema tekstu u academia.edu).

- STARAC, A., 2000. – A. Starac, *Rimsko vladanje u Istriji i Liburniji II. Liburnija*, Monografije i katalozi 10/II, Arheol. muzej Istre, Pula.
- STIPČEVIĆ, A., 1974. – A. Stipčević, *Iliri, Povijest, život, kultura*, Zagreb.
- SUIĆ, M., 1952. – M. Suić, Liburnski nadgrobnni spomenik (Liburnski cippus), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 53, Split, 59-95.
- SUIĆ, M., 1955. – M. Suić, Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplusu, *Rad JAZU*, 306, Zagreb, 121-185.
- SUIĆ, M., 1966. – M. Suić, Iz mediteranske baštine jadranskih Ilira, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* RFFZd, 4, (1962-63), Zadar, 44-58.
- SUIĆ, M., 1973. – M. Suić, Marginalije uz issejsko poslanstvo Cezaru, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 68, Split, 181-194.
- SUIĆ, M., 1975. – M. Suić, Lukanov Iader (IV 405) – rijeka Jadro ili grad Zadar, *Diadora*, 8, Zadar, 5-28.
- SUIĆ, M., 1981. – M. Suić, *Zadar u starom vijeku*, Prošlost Zadra I, Zadar.
- SUIĆ, M., 1992. – M. Suić, Liburnija i Liburni u vrijeme velikog ustanka u Iliriku od 6. do 9. god. poslije Krista (uz CIL V 3346), *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 24-25, Zagreb, 55-66.
- ŠAŠEL KOS, M., 1986. – M. Šašel Kos, Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo,
- ŠAŠEL KOS, M., 2005. – M. Šašel Kos, *Appian and Illyricum*, Situla. Razprave Narodnega muzeja Slovenije, 43, Ljubljana.
- TALBERT, R. J. A., 1985. – R. J. A. Talbert, *Timoleon and the Revival of Greek Sicily, 344-317 B.C.*, Cambridge Classical Studies, Cambridge.
- TONC, A., 2011. – A. Tonc, Rezultati probnih istraživanja na gradini Sv. Trojice kod Starigrada-Paklenice 2010., *Annales Instituti Archaeologici/Godišnjak Instituta za arheologiju*, 7, Zagreb, 85-87.
- VEITH, G., 1924. – G. Veith, Zu den Kämpfen der Caesarianer in Illyrien, *Strena Buliciana*, Zagreb, 267-274.
- WILKES, J., 1969. – J. J. Wilkes, *Dalmatia*, Routledge & Kegan Paul, London.
- ZANINOVIĆ, M., 1988. – M. Zaninović, Liburnia militaris, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 292-307 (= *Opuscula Archaeologica*, 13, Zagreb 1988., 43-67).
- ZANINOVIĆ, M., 2013. – M. Zaninović, Liburni iz Anatolije, *Arheološki radovi i rasprave*, 17, Zagreb, 7-54.